

FARKAS MÁRTON

SPA—BERLIN—COMPIÈGNE, 1918

A német katonai összeomlás és forradalom kérdéséhez*

Az első imperialista világháború végleges hadászati fordulata az antant csapatok 1918. július 18-i ellencsapásával (Villers-Collerets), illetve augusztus 8-i ellentámadásával (Amiens) következett be: a német hadsereg az élő- és anyagi erőfölényben levő ellenféllel szemben nemcsak a hadászati kezdeményezést vesztette el, hanem olyan hadászati védelemre kényszerült, amelynek kilátástalanságát 1918 szeptemberében maga a P. v. Hindenburg—E. Ludendorff-féle hadvezetőség is felismerte. A további sikeres védekezés katonai feltételeinek hiányát a háborúba belefáradt hátország antimilitarista és rendszerellenes mozgalmainak megerősödése húzta alá. Mindezek kényszerítő hatása alatt Ludendorff szeptember 29-én a Spa-i főhadiszálláson követelte az azonnali fegyverszüneti kérelem elküldését az ellenfélnek, továbbá a félabszolúta Hohenzollern kormányzati rendszer felváltását egy, a német társadalom valamennyi osztályát és rétegét reprezentáló kormány kinevezésén keresztül az ún. parlamentarizmus bevezetésével. Ez utóbbi a „felülről végrehajtandó forradalom” koncepciójából

* A császári Németország katonai összeomlásának és bukásának történetével foglalkozó hatalmas forrásanyag és irodalom elsősorban német nyelvű. Munkánk elkészítésénél mindenekelőtt erre támaszkodtunk. A tanulmány a szerző monográfiája egyik fejezetének rövidített változata.

Az alábbi tájékoztatót azzal a céllal állítottuk össze, hogy azoknak az olvasóknak, akik a kérdéses történeti folyamat részletesebb megismerésére törekednek, segítséget adjunk.

Kiadatlan (levéltári) forrásanyagok:

Zentralarchiv der DDR, Potsdam, Birodalmi Kancellária Iratanyaga; Nr. 2403/6 (Birodalmi Kancellár és a főhadiszállás közötti ügymenet); Nr. 2447/2 (Javaslatok a béketárgyalásokra); Nr. 2460/1 (Fegyverszüneti és béketárgyalások); Nr. 2462/1 (A haditanács határozatai); Nr. 2486/4—5 (A forradalomra vonatkozó iratok); Nr. 2495 (A fegyverszünet, 1—2. kötet).

Kiadott források, dokumentumok

E. Barth: Aus der Werkstatt der deutschen Revolution. Berlin, 1919.; *L. Berthold—H. Neef:* Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution. Das Bündnis der rechten SPD Führung mit der Obersten Heeresleitung November und Dezember 1918. Berlin, 1958.; *Der Dolchstoß—Prozess in München, Oktober—November 1925.* München, 1925.; *Dokumente und Materialien zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung.* Hgst. v. Institut für Marxismus—Leninismus beim ZK der SED. Reihe II. Bd. 1—3. Berlin, 1957.; *K. Liebknecht:* Ausgewählte Reden, Briefe und Aufsätze. Berlin, 1952.; *Max, Prinz v. Baden:* Erinnerungen und Dokumente. Stuttgart (Berlin), Leipzig, 1927.; *H. Michaelis—E. Schraepfer:* Ursachen und Folgen. Vom deutschen Zusammenbruch 1918 und 1945 bis zur staatlichen Neuordnung Deutschlands in der Gegenwart. 2. k.: Der militärische Zusammenbruch und das Ende des Kaiserreiches. Berlin, 1958.; *Die Novemberrevolution in Deutschland. Dokumente und Materialien.* Összeáll.: W. Herbst, I. Materna, H. Tropitz. Berlin, 1958.; *E. Ludendorff:* Urkunden der Obersten Heeresleitung über ihre Tätigkeit 1916/1918. Berlin, 1920.; *R. Luxemburg:* Ausgewählte Reden und Schriften. 1—2. k. Berlin, 1955.; *Spartakus-briefe.* Összeáll.: Institut für Marxismus—Leninismus beim ZK der SED. Berlin, 1958.; *Vorgeschichte des Waffenstillstandes.* Amtliche Urkunden zur Vorgeschichte des Waffenstillstandes. Szerk.: Auswärt. Amt und Reichsministerium des Innern. Berlin, 1924.; *Das Werk des Untersuchungsausschusses der Verfassunggebenden Deutschen Nationalversammlung und des Deutschen Reichstages 1919—1930.* Szerk.: W. Schücking, J. Bell. 4. Reihe 1—12. k.: *Die Ursachen des Zusammenbruchs.*

fakadt, amelyet P. v. Hintze külügyi államtitkár javasolt az „alulról jövő forradalom” elkerülésére.¹

A Hohenzollern monarchia, a junker-nagytokés osztályszövetség Németországa „külső és belső” megmentésének szándéka motiválta a császár szeptember 30-i rendeletét a parlamentarizmus bevezetéséről, október első napjaiban a liberális Miksa badeni nagyherceg „népkormányának” megalakítását a Reichstag parlamenti pártjait képviselő személyek (köztük a szociáldemokrata Ph. Scheidemann) bevonásával, továbbá Németország és szövetségesei közös jegyzékének elküldését október 4-ről 5-re virradó éjszaka W. Wilson amerikai elnöknek az azonnali fegyverszünetről és a béketárgyalások mielőbbi megindításáról.

Az említett akciók a német belpolitika eladdig legsúlyosabb válságát robbantották ki, aminek a hadvezetőség — Wilson megértő magatartásában reménykedve — a külső háború azonnali lezárásával kívánt véget vetni, a császári monarchiát pedig a „megmentett hadsereggel” újból stabilizálni a néptömegek egyre fenyegetőbb forradalmi mozgalmával szemben.

A wilsoni válasszal kezdődő események azonban megmutatták, hogy a verebességet szenvedett német imperializmus könyörtelen ellenfelekkel áll szemben, akik a katonai győzelem teljessé tételével a császári Németország és szövetségesei alávetésére törnek, imperialista céljaik elérését egyelőre nem hajlandók alárendelni a válságba jutott német uralkodó osztályok (és szövetségeseik: a jobboldali szociáldemokrácia) belső stabilizálási törekvéseinek még akkor sem, ha azok a wilsoni demokratikus szólások és szociális demagógia jelszavai mögé bújnak.

A jegyzék elküldését követő napokban még mindezt nem lehetett előre látni. A birodalmi gyűlés pártjainak java része optimista reményekben ringatta magát, különösen azok, amelyeket Ludendorff Miksa kormányának tagjaiként beengedett a hatalom sáncai mögé. Legmeglepőbb a szociálpacifista Független Szocialista Párt sajtójának október 5-i felhívása volt, amelyben az imperializmust halottnak nyilvánította és Miksa kormányával a demokrácia és a szocializmus győzelmét ünnepelte. A Fr. Ebert—Scheidemann vezette Szociáldemokrata Párt

Memoárok:

F. Ebert: *Kämpfe und Ziele*. Berlin, 1927.; M. Erzberger: *Erlebnisse im Weltkriege*. Berlin—Stuttgart, 1920.; W. Groener: *Lebenserinnerungen*. Jugend, Generalstab, Weltkrieg. Szerk.: Fr. Freiherr Hiller v. Gaertingen. Göttingen, 1957.; P. v. Hindenburg: *Aus meinem Leben*. Leipzig, 1920.; Fr. v. Lossberg: *Meine Tätigkeiten im Weltkrieg 1914—1918*. Berlin, 1939.; E. Ludendorff: *Kriegsführung und Politik*. Berlin, 1922.; E. Ludendorff: *Meine Kriegserinnerungen 1914—1918*. Berlin, 1919.; F. Payer: *Von Bethmann-Hollweg bis Ebert*. Frankfurt, 1923.; R. Scheer: *Deutschlands Hochseeflotte im Weltkrieg*. Persönliche Erinnerung. Berlin, 1920.; Ph. Scheidemann: *Der Zusammenbruch*. Berlin, 1921.; A. v. Tirpitz: *Erinnerungen*. Leipzig, 1919.

Feldolgozások:

C. Barnett: *Anatomie eines Krieges*. München—Esslingen, 1966.; *Deutschland im Ersten Weltkrieg*. Szerk.: F. Klein—W. Gutsche—J. Petzold. 1—3. k. Berlin, 1970.; J. S. Drabkin: *Die Novemberrevolution in Deutschland*. Berlin, 1968.; Farkas Márton: *Hindenburg*. Budapest, 1976.; Farkas Márton—Józsa Antal: *Az első világháború és a forradalmak képei*. Budapest, 1977.; W. Foester: *Der Feldherr Ludendorff im Unglück*. Wiesbaden. 1952.; Gutsche—Klein—Petzold: *Von Sarajewo nach Versailles*. Berlin, 1974.; W. Hubatsch: *Der Weltkrieg 1914/18*. *Handbuch der deutschen Geschichte*. Szerk.: O. Brandt, A. O. Mayer, L. Lust, 4. k. Konstanz, é.n.; P. Graf Kielmannsegg: *Deutschland und der Erste Weltkrieg*. Frankfurt/Main, 1968.; J. Kuczynski: *Studien zur Geschichte des deutschen Imperialismus*. 1—2. k. Berlin, 1953.; H. v. Kuhl: *Der Weltkrieg 1914—1918*. 1—2. k. Berlin, 1919.; V. I. Lenin: *Összes Művei* 31—36. k. Budapest, 1972.; *Militarismus gegen Sowjetmacht 1917—1919*. Összeáll.: Institut für Deutsche Militärgeschichte. Berlin, 1967.; A. Niemann: *Kaiser und Heer*. Berlin, 1929.; A. Niemann: *Kaiser und Revolution*. Berlin, 1922.; A. Niemann: *Revolution von oben — Umsturz von unten*. Berlin, 1927.; G. Noske: *Von Kiel bis Kapp*. Berlin, 1920.; H. Otto—K. Schmiedel: *Der Erste Weltkrieg*. 1—2. k., 3. kiadás. Berlin, 1977.; *Politik im Krieg 1914—1918*. Szerk.: F. Klein. Berlin, 1964.; W. Ruge: *Hindenburg*. Berlin, 1977.; B. Schwetfeger: *Das Weltkriegsende*. Potsdam, 1938.; L. Stern: *Der Einfluss der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution auf Deutschland und die deutsche Arbeiterbewegung*. Berlin, 1958.; E. O. Volkmann: *Revolution über Deutschland*. Oldenburg, 1930.; E. O. Volkmann: *Der Marxismus und das deutsche Heer im Weltkrieg*. Berlin, 1925.; H.—U. Wehler: *Das deutsche Kaiserreich 1871—1918*. Göttingen, 1973.; K. Gr. v. Westarp: *Das Ende der Monarchie am 9-ten November 1918*. Szerk.: Conze. Berlin, 1952.; K. Zeisler: *Aufstand in der deutschen Flotte*. Berlin, 1956.

1 Erre vonatkozólag lásd a szerző cikkét a *Had történeti Közlemények* 1972. évi 4. számában a német fegyverszüneti kérelem előtörténetéről.

még ennél is tovább ment: a befolyása alatt álló szakszervezeti vezetőket a tőkésből, és szociáldemokratákból álló „munkaközösségek” létrehozására ösztönözte, amelyeket a „népkormány” öntudatos támaszaiként, a megvalósult demokrácia oszlopaiként aposztrofált.

A német dolgozó tömegeket félrevezető független szocialista és szociáldemokrata mesterkedésekről a német munkásosztály forradalmi elemeit magában tömörítő Spartakus Szövetség október eleji híres levele rántotta le a leplet: „A történelem ismert régi játéka szabályszerűen megismétlődik Németországban. Ha az osztályuralom alatt a talaj megmozdul... a 12. órában megjelenik egy reformminisztérium... Ezúttal, először a történelemben, egy magát szociáldemokratának nevező párt vállalkozik arra, hogy a közelgő katasztrófa láttán a fennálló osztályuralom megmentőjének szerepét játssza s látszatreformokkal a fenyegető népvihar vitorlájából a szelet kivonja és a tömegeket féken tartsa.”² A Spartakus Szövetség október 7-i birodalmi konferenciáján megfogalmazott program az imperialista rendszer, a monopoltőke és a militarizmus megdöntésének, a háború azonnali befejezésének s egy békeszerető demokratikus Németország megteremtésének forradalmi alternatíváját állította a tömegek elé.

A kormány október 8-ára reménykedve várta Wilson válaszát. Miksa még Ludendorffot is Berlinbe rendelte, mivel várható volt, hogy a válaszjegyzék egy sor katonai kérdést érint és a német válasz a nyugati fronton tomboló elhárító harcok legújabb állásától is függeni fog.

Ludendorff október 9-én reggel érkezett Berlinbe, anélkül, hogy egy szó megjegyzést is tett volna a „berendelés” miatt. Azonnal kérdőívet tettek elébe, amely a további ellenállás lehetőségeire keresett választ Ludendorff feleleteivel.

Ludendorff, akit mélyen sértett a kérdés-felelet játék, mérsékelte magát és ingatag, homályos válaszokat adott, amiktől Miksa kormányelnök egy cseppet sem lett okosabb. Miksa fokozódó ingerültségét csakhamar elnyomta az aznap megérkezett wilsoni válasz tartalma és hangja, amely — enyhén szólva — egyes érzelmeket keltett. A megérkezés pillanatában azonban senki nem gondolt arra, hogy Wilson válaszjegyzéke egy sajátos hadüzenettel volt egyenlő, amely elindította a „jegyzékháborút”, s amely a vesztes német imperializmust „úgyannyira a földre teperte”, hogy az lényegében véve a győzők lába előtt hevert.

A „jegyzékháború”

Wilson válasza nyugtázta a német kormány ama elhatározását, hogy aláveti magát feltételeinek. Mondatai azonban egyértelműen sugározták az amerikai elnök kívárási taktikáját: Wilson nem sietett, illetve szövetségeseivel együtt a német hadsereg további vereségeinek bevárására spekulált. Majd egy esetleges fegyverszüneti tárgyalás előfeltételeként követelte a megszállt területek kiürítését. S végül megkérdezte, hogy a kancellár a birodalom azon hatalmasságainak nevében beszél-e, akik a háborút irányították? Az elnök az e kérdésre vonatkozó választ rendkívül fontosnak ítélte meg.

A wilsoni jegyzékre adandó válasz kialakításánál Ludendorff kapott vezető szerepet. A kancellárnál tartott megbeszélésen nyomatékosan hangsúlyozta: „A fegyverszünet feltétlenül szükséges... kiszámíthatatlan, hogy a csapatok kitar-

² Gutsche—Klein—Petzold: Von Sarajewo nach Versailles. 321. o.

tanak-e vagy sem... Bár nem félek a katasztrófától, de szeretném a hadsereget megmenteni, hogy a béketárgyalásokon ütőkártyaként felhasználhassuk.”³ Szavai eldöntötték a vitát s a német kormány második jegyzéke október 11-ére készen állt. Bevezető soraiban a kormány tudomásul vette, hogy „az Amerikai Egyesült Államokkal szövetséges hatalmak kormányai Wilson elnök nyilatkozatainak talaján állnak”. Majd kötelezettséget vállalt a megszállt területek kiürítésére és javasolta egy közös bizottság kiküldését. Végül így folytatta: „A jelenlegi német kormány, amely a békelépésért a felelősséget hordozza, tárgyalások útján és a birodalmi gyűlés nagy többségének egyetértésével jött létre. A kancellár — támaszkodva e többség akarására — minden cselekedetében a német kormány és a német nép nevében beszél.”⁴

A jegyzéket W. Solf külügyi államtitkár írta alá. Miksa ugyanis éppen a lemondás gondolatával foglalkozott, mivel a franciák október 11-én közzétették az 1918 januárjában Hohenlohe herceghez írt sovíniszta hangú, uszító levelét. Lemondását a legfelső hadvezetőség hiúsította meg, kijelentvén: Miksa távozása beláthatatlan katonai következményekkel járna.

A válaszijegyzék október 12-én elment. A kormány tagjai és a parlamenti pártok vezetői, főleg a szociáldemokraták, Wilson megértő magatartását hangsúlyozták és bizakodóan a közeli béke lehetőségét latolgatták.

Az ilyen optimista latolgatásoknál azonban (általában) mindig bekövetkezik a „derült égből villámcsapás”. Scheidemann szociáldemokrata államtitkár a „villámcsapást” egy közmondással is megtoldotta: „szegény embert még az ág is húzza”. Az történt ugyanis, hogy a „szegény” német imperializmus egyik tengeralattjárója október 12-én a tengerfenékre küldte az Anglia és Írország között közlekedő „Leinster” nevű utasszállító hajót, fedélzetén számos amerikai utassal és az angol vezető körök néhány képviselőjével. Az eset világszerte nagy felháborodást keltett; a sajtó által manipulált amerikai közvélemény a „bűnösök”, ez esetben a német „népkormány” és szövetségesei, a „gaz militaristák” fejét követelte.

Az ún. második Wilson jegyzék a Leinster-estet teljes mértékben kihasználta. A jegyzékben Wilson a tengeralattjáró-háborút, és egyáltalán a német hadviselési módszereket a sötét barbarizmussal egyenlősítette, majd kijelentette: „senki sem várhatja el, hogy a Németország ellen szövetkezett nemzetek hozzájárulnak egy fegyverszünethez, míg az embertelen cselekmények, rablások és pusztítások folytatódnak, amelyekre — jogosan — elszörnyedve és feldúlt szívvel tekintenek”. „Az idő tájt (ugyanis), míg a német kormány az Egyesült Államok kormányának békejavaslatokat tesz, tengeralattjárói azzal foglalkoznak, hogy a nyílt tengeren utasszállító hajókat süllyesztenek el; de nemcsak a hajókat, hanem csónakokat is, melyekkel az utasok és a személyzet a menekülés útját keresné. A német seregek (pedig) jelenlegi, Flandriából és Franciaországból történő kényszerű visszavonulásuk alkalmával a szándékos pusztítás olyan útját járják, amely mindig is a civilizált hadviselés szabályai és szokásai nyílt megsértésének volt tekinthető. A városokat és falvakat, amennyiben nem rombolják le őket, kirabolják vagy sok esetben lakóitól megfosztják.” — A német javaslatot, a kiürítés tárgyában kiküldendő közös bizottságra vonatkozóan, Wilson eleve elutasította és leszögezte: a fegyverszüneti feltételek csak olyanok lehetnek, amelyek kifejezik a szövetségesek katonai fölényét.⁵

Amikor Wilson második jegyzéke október 16-án Berlinben ismertté vált, az uralkodó osztályokon belül páni félelem és zűrzavar lett úrrá. Szélsőséges impe-

3 DZA, Postdam, RK Nr. 2462. BI. 26—27. o.

4 Vorgeschichte des Waffenstillstandes. 86. o.

5 Vorgeschichte des Waffenstillstandes. 109. o.

rialista körök, köztük A. Tirpitz admirális, az ún. „Hazafias Párt” vezetőinek egyike, beadványokkal ostromolták Miksát, hogy minden kapcsolatot szakítson meg Wilsonnal s a német népet az utolsó nagy ellenállásra mozgósítsa. W. Rathenau, az AEG villamossági konszern elnöke pedig a népfelkelés meghirdetéséről beszélt. Ha más formában is, de hasonló tartalmú álláspontot foglalt el Ludendorff és R. Scheer admirális az október 17-i tanácskozáson, amikor Wilson legújabb feltételeinek azonnali elutasítását javasolták. Sőt Ludendorff — teljesen váratlanul — a megerősödő ellenállás lehetőségeit helyezte kilátásba. A munkáspártok közül a független szocialisták ugyanakkor „balról” támadták a kormányt, szemére vetve, hogy a jobboldal nyomásának engedve, szinte provokálja Wilson egyre súlyosabb feltételeit. A szociáldemokraták hasonló aggodalmuknak adtak kifejezést. A háború továbbfolytatása számukra a tömegekre gyakorolt befolyásuk fokozatos elvesztésével fenyegetett, amely egyben a forradalom felé való sodródás veszélyét tüzte napirendre.

A „jobb- és baloldali nyomás” napról napra erősödött Miksa kormányával szemben. A jobboldal nyomása október 20-án Hindenburg telefonüzenetében érte el tetőpontját. Hindenburg Miksának szögezte a kérdést: hajlandó-e a német nép becsületéért nemcsak szavakkal, hanem tettekkel is az utolsó emberig harcolni? Vagy a kapitulációt, s ezzel a pusztulást akarja még a legvégső erőpróba előtt? Végül a tábornagy tiltakozott a korlátlan tengeralattjáró-háború tervezett leállításá ellen, s követelte a legutolsó emberig folytatandó harcot.

Hindenburg fellépése nem kis felháborodást váltott ki a kormány tagjainál. A felháborodás annál inkább fokozódott, amint köztudottá vált II. Vilmos császár hasonló álláspontja. Miksa szinte magánkívül vetette fel a kormány október 20-i ülésén: ki kezdeményezte az azonnali fegyverszünetet? A kormány vagy a legfelső hadvezetőség? Ki kényszerítette a kormányt október 4-én a Wilsonnak szóló jegyzék elküldésére? Nem a legfelső hadvezetőség? És ki az jelen pillanatban, aki a reménytelen, kilátástalan háborút tovább akarja folytatni? Nem a legfelső hadvezetőség?

A kormány október 20-i drámai ülésén (amely egy-egy pillanatban a kormány szétesésének árnyait vetette előre), végül is Miksa álláspontja kerekedett felül és döntés született a korlátlan tengeralattjáró-háború azonnali leállításáról, nemkülönben a német kormány harmadik jegyzékének elküldéséről.

Az október 21-én válaszul adott harmadik német jegyzék bevezetője feltételezte, hogy a közös bizottság elutasítása ellenére Wilson nem fog olyan követeléseket támasztani, amelyek a „német nép méltóságával és az igazságos békével összeegyeztethetetlenek”. Ezt követően tiltakozott a német hadviselés barbár voltának vádjá ellen. Majd vitába szállt azzal a megállapítással, hogy a német haditengerészet mentőcsónakokat — rajtuk emberekkel — szándékosan süllyesztené el. A továbbiakban bejelentette a korlátlan tengeralattjáró-háború leállítását és közölte Wilsonnal a németországi alkotmányjogi fejlődés fordulatát. Elismerte, hogy a háború és béke kérdésében a birodalmi gyűlést eddig sohasem kérdezték meg, de hangsúlyozta: ezentúl, az alkotmány demokratikus átalakításával, minden másképp lesz. A változás biztosítéka a jelenlegi kormány, amely az „általános, titkos, egyenlő és közvetlen választások (?) útján létrejött népképviselőteljes egyetértésével alakult.” A népképviselőteljes kifejezője a birodalmi kancellár, aki egyben felelőse is annak, s mint ilyen, máris előkészítette a birodalom új alkotmányát.

A jegyzék végül kifejezte reményét, hogy az elnöknek azon kérdése, hogy ti. ő és a Németországgal szövetséges hatalmak kivel beszélnek, világos és egyértelmű választ kapott, s „a béke- és fegyverszüneti ajánlat olyan kormánytól szár-

mazik, amely önkényes és felelőtlen befolyásoktól mentesen, a német nép nagy többségének akaratából létezik”.⁶

A jegyzék elküldése után a korlátolt II. Vilmos váratlan lépése szolgáltatott szenzációt. Október 21-én Berlinben, a Bellevue kastélyban maga köré gyűjtötte a kormány államtitkárait és bejelentette előttük az „új Németország felépítésének” császári szándékát. Ekkor mondta ki derűtséggel fogadott szavait, melyek szerint ő, Isten kegyelméből német császár és porosz király — ha kell — a szociáldemokraták élére áll s velük együtt buzgólkodik az új Németország létrejöttén.

A császári intermezzo a kormányban zavart okozott. Maga Miksa ütközött meg legjobban II. Vilmos tapintatlan és zavaros fellépésén, amelynek sugalmazóit — joggal — az udvari kamarilla cselszövői között kereste. Miksa a Wilsonnak adott válaszjegyzékben kínosan vigyázott arra, hogy a császár személye említésre se kerüljön, sőt a Hohenzollern kérdést a monarchia alkotmányjogi átalakításának hangsúlyozásával kerülte meg, azzal a nem is titkolt szándékkal, hogy az alkotmányos monarchia élén álló császár természetesen Hohenzollern II. Vilmos marad. A jegyzék óvatos hangja folytatódott október 22-i parlamenti beszédében, amelynek súlya a béketárgyalásokra esett, illetve arra, hogy méltánytalan feltételek esetén a végsőkig harcolni fognak.

A jegyzék elküldését követő napok kínos várakozással teltek el. Az ideges feszültséget fokozta Miksa influenzás megbetegedése is, amely miatt napokig kiesett az ügyek intézéséből.

A választ október 24-én megérkezett, s az első pillanatban látható volt, hogy követeléseiben túltett az előbbieken. Wilson harmadik jegyzéke bevezetőjében — ravasz taktikával — megismételte a német kormány eddig tett kötelezettségvállalásait és hangsúlyozta: e kötelezettségvállalások készítetik arra, hogy szövetségeseinél lépést tegyen a fegyverszüneti tárgyalások megindítására. De hozzátette: Németország csak olyan feltételekre számíthat, amelyek a szövetségesek „korlátlan fölényét biztosítják”, s Németországot eleve megfosztják az ellenségeskedések újra felvételétől. További soraiban a német alkotmánytervezet módosításával kapcsolatos kétélyeinek adott kifejezést, sőt kijelentette: „kézenfekvő, hogy a német népnek semmi eszköz nem áll rendelkezésére a birodalom katonai hatalmasságainak a népakarat alá való kényszerítésére”, és hogy: „a porosz király korlátlan befolyása a birodalmi politikára meggyengítenül fennáll”, továbbá: „a döntő kezdeményezések még mindig azok kezében vannak, akik mostanáig Németország urai voltak”. S végül leszögezte: az Egyesült Államok egyedül és kizárólag a német nép igazi képviselőivel hajlandó tárgyalni. Ha az Egyesült Államok mégis a katonai potentátokkal és monarchista autokratákkal kényszerül tárgyalóasztalhoz ülni, kénytelen lesz nem a béketárgyalásokat, hanem a (teljes) megadást követelni.⁷

Nos, ez világos beszéd volt: Wilson a béke és a fegyverszünet kérdését most már nyíltan összekötötte II. Vilmos (és militarista klikkjé) eltávolításával. Követelése tüstént felborította a német uralkodó osztályok belső egyensúlyát. Leghamarabb a fináncióke azon hatalmasságai reagáltak, akik megértették: Wilson azért köti össze a császár személyét a háborúval, hogy az egész világ előtt leplezze a háború és valódi okozói, az imperialista nagytőke és nagybirtok szoros kapcsolatát. A néptömegek forradalmától rettegő eme körök szemében így vált Wilson a kapitalista béke igazi angyalává. A szociáldemokrata párt lényegében ugyanezen platformról beszélt. Ebert és társai, akik „ügy gyűlöltek a for-

6 Vorgeschichte des Waffenstillstandes. 128. o.

7 Vorgeschichte des Waffenstillstandes. 209. o.

radalmat, mint a bűnt” (Ebert híres mondása), II. Vilmos és a katonai szoldateszka eltávolításának mind hangosabbá váló jelszavával a Miksa-féle alkotmányos monarchia útját egyengették a tömegek fenyegető forradalmának elkerülése és a wilsoni béke reményében.

A wilsoni jegyzékben emlegetett katonai potentátok és monarchista autokraták elkeseredett támadása azonban még aznap, október 24-én bekövetkezett. Hindenburg tábornagy hadseregpárancsot adott ki, amelyben a fegyveres erő nevében elutasította Wilson legújabb jegyzékét. A parancsot aláíró Hindenburg Ludendorff nevében is beszélt (hiszen a parancsot Ludendorff fogalmazta): „Wilson válasza követeli a teljes (katonai) kapitulációt. Ezért számunkra, katonák számára elfogadhatatlan... Wilson válasza nekünk katonáknak felhívás arra, hogy az ellenállást a legvégső erőig folytassuk. Ha az ellenség belátja, hogy a német front minden áldozat ellenére áttörhetetlen, kész lesz olyan békére, amely Németország jövőjét éppen a széles néptömegek számára biztosítja.”⁸

A „dicsőségtől övezett” két hadvezér azonban csalódott: a német nagybirtoikos-nagyfőúri uralkodó osztály többsége *akkor már nem volt hajlandó* sorsát a „kalandor” Ludendorffhoz s a mögötte sorakozó szélsőséges militaristákhoz kötni és belekapaszkodva a Wilson nyújtotta béke olajágába, nem riadt vissza az egykor mindenható diktátor Ludendorff azonnali eltávolításától sem.

Amikor Hindenburg és Ludendorff az említett parancs kiadása után, október 25-én megjelent Berlinben, egyenest a Bellevue kastélyba hajtatott. Meglepetésükre E. v. Delbrück, a császár új kabinetfőnöke fogadta őket és a beteg Miksát helyettesítő Fr. Payer alkancellárhoz utasította. Este 9 órakor szenvedélyes hangú vita zajlott le a hadvezérek és Payer között. Payer nem volt hajlandó elfogadni Ludendorff érveit, majd félreérthetetlen módon közölte, a Wilsonnal való kapcsolat, tehát a béke és a fegyverszünet kérdése nem a hadvezetőségre, hanem a kormányra tartozik. A jelenlevő H. Scheüch hadügyminiszter és Scheer admirális, hallgatásával, tulajdonképpen Payer érvelését támasztotta alá.

Mindezek után Hindenburg és Ludendorff rossz sejtelmekkel jelentek meg másnap reggel II. Vilmos előtt. Sejtéseik csakhamar beigazolódtak: II. Vilmost környezete a Wilsonnal való kapcsolatok megszakításáért ágáló tábornokok ellen hangolta és az impulzív császár, aki trónja védelmében a számára egyébként sem szimpatikus Ludendorff feláldozására habozás nélkül hajlandó volt, súlyos szemrehányásokkal illette a megtépázott, egykor félelmetes diktátort. Ludendorff elvesztette uralmát idegei fölött, s annyira elragadtatta magát, hogy más körülmények között, de hasonló esetben nem úszta volna meg hadbírói nélkül. Végül száraz, rekedt hangon kérte azonnali felmentését, amit a császár „azt máris megkaphatja!” felkiáltással rögtön teljesített.

Ludendorff a megdöbbenéstől először szóhoz sem tudott jutni. Hirtelen mozdulattal Hindenburg felé fordult, aki félrekapta fejét. A tábornagy pillanatok alatt átlátta a szituációt: megértette, hogy a császár kétségbeesetten kapaszkodik Miksa kormányába, amelytől trónja biztonságát reméli. S megértette azt is, hogy Ludendorff ideje végképp lejárt, de őrá, a dicsőség koronájával övezett nagy hadvezérre, változatlanul szükség van. Hindenburg egy pillanatil sem habozott ezután feláldozni „leghűségesebb” munkatársát, ha saját és megbízói érdekei azt kívánták.

A bukott Ludendorff egy szót sem szólt. De szemei gyűlölettől égtek. Gyűlölete nem a császárt érte (akit egyébként is tehetségtelen senkinek tartott), hanem „szeretett főnökét”, akinek „árulását” halála napjáig nem bocsátotta meg. Ludendorff eltűnése a porondról a helyzetet némileg könnyítette, de nem

⁸ Vorgeschichte des Waffenstillstandes. 194. o.

oldotta meg. Sajátos, hogy a bukás elsősorban Ludendorffnak használt: a háború elvesztésének, majd a fegyverszünetnek, s később a versaillesi békediktátumnak minden ódiomát azok nyakába varrta, akik bukását előidéztek, illetve végrehajtották.

Hindenburg maradt. Nagytőkések-nagybirtokosok minden befolyásukat latbavetették maradásáért, mert e válságos napokban, hetekben nem nélkülözheték azt az embert, akinek fejére évek óta csak a dicsőség virágait szórták, s akinek személye még II. Vilmosénál is becsesebb volt számukra. Hindenburg egyébként maga is örült Ludendorff bukásának, hiszen annak ostobaságig elmenő vaksága egyre inkább nyomasztó teher volt számára.

Ludendorff utódját csakhamar kinevezték W. Groener tábornok személyében. A württembergi generális mérsékelt tiszteletnek örvendett az uralkodó körökben. Kinevezése — főleg a hadsereg vezetőiben — vegyes érzelmeket váltott ki. Akkor még senki sem sejtette, hogy benne azt a zseniális embert találták meg, aki — Ebert és társai közreműködésével — briliáns módon megmenette a halál és pusztulás szélére sodródott német nagytőkés-nagybirtokos imperialista rendszert.

*

Ludendorff bukásával a helyzet könnyebbé válása nem következett be, sőt bizonyos értelemben nehezebbé vált. A hatalmon levők válsága tovább éleződött. Maga a kormány mindenképpen véget akart vetni a Wilsonnal folytatott jegyzékháborúnak és a fegyverszünet immár halaszthatatlan aláírását tűzte napirendre. Talán egyetlen kormány sem került még olyan kereszttűzbe, mint Miksa „népkormány” október utolsó napjaiban. A nyugati fronton a német hadsereg a holland határtól Verdunig a legsúlyosabb elhárító harcokban állt, csapatai a végkimerülés állapotában a felbomlás küszöbéhez érkeztek. Majd megdöbbenő hírek jöttek az utolsó szövetséges, az Osztrák—Magyar Monarchia hadseregének összeomlásáról, amely az antant csapatok október 24-én megindult nagy támadása után a délnyugati (olasz) arcvonalon napok alatt bekövetkezett. Ezt követően IV. Károly osztrák—magyar uralkodó október 27-én táviratban közölte II. Vilmossal: különbékét köt az antanttal. A német hadsereg-főparancsnokság azonnali csapatátdobásokat rendelt el Tirol körzetébe, hogy az északra előnyomuló olasz, angol és francia hadosztályok ellen még Bajorország előtt védelmi vonalat építsen ki.

A fegyverszünet siettetése nemcsak a katonai helyzet, hanem a birodalom belső helyzete miatt is élet-halál kérdésévé vált. Október közepétől a nagy ipari városokban egymást érték a háború- és rendszerellenes tüntetések. A kormány úgy érezte — és joggal —, hogy Berlinben egy kitörés előtt álló vulkán tetején ül. A fővárosban október 23. óta a közelgő vihar moraja volt észlelhető. A kormány az általános amnesztia jegyében szabadon bocsátotta Karl Liebknechtet számos bebörtönzött társával együtt, akiket a berlini munkások tomboló lelkesedéssel üdvözöltek. A tömegek forradalmi szervezkedése nagy lendületet vett, amit a „demokratikus alkotmány” kidolgozásáról szóló hírekkel igyekezett a kormány ellensúlyozni. Minderre válaszul az ellenzéki forradalmi ifjúsági szövetség október 26—27-i birodalmi konferenciáján Liebknecht javaslatára kimondták a forradalmi előkészületek meggyorsítását. A szociáldemokrata párt és a független szocialisták, valamint a kormány manőverei azonban egyelőre elhárították a kitörés veszélyét.

A manőverek közül a legsikeresebb a császár lemondatásának megismétlődő jelszava volt. E kérdésben a nagytőke és nagybirtok immár közös platformja a

szociáldemokratákkal napról-napra erősödött. A sajtóban megindított kampány hatásától remélték II. Vilmos „nagyvonalú gesztusát”, a trónról való önkéntes lemondását és a tömegek „köztársasági mozgalmainak” végleges elapadását. Eduard David szociáldemokrata vezető, a „népkormány” államtitkára, reménykedve írta naplójába: „Ha a császár időben cselekszik, a köztársasági mozgalom gerince törik össze.”⁹ A másik manőver a Miksa által jelzett „alkotmány-reform” parlamenti keresztülhajszolásában öltött formát. A félabszolútista császári alkotmányt három nap alatt eltörölték, s a helyébe lépő „demokratikus alkotmányban” a császár hatáskörét erőteljesen megnyirbálták. A birodalmi kancellár tetteiért a birodalmi gyűlésnek lett felelős, a háború és béke kérdésében való döntés a parlamentre szállt és a császárt még a katonai tisztségviselők ki-nevezési jogától is megfosztották.

Az új alkotmány szelleméből következőleg bevezették az általános, titkos, egyenlő választójogot és a politikai foglyok nagy részét szabadon bocsátották. (Így került szabadlábra K. Liebknecht is.)

Az alkotmányjogi változással kifelé Wilsonnak akartak kedvezni, befelé a reformok, félreformok ábrándjával a tömegek részéről fenyegető „katasztrófát” akarták megelőzni. Robert Bosch nagytőkés Conrad Hausmann államtitkárhoz írt levelében a parlamentáris demokrácia lényegét így fogalmazta meg: „minél inkább balra tartunk... annál inkább el tudjuk háritani a katasztrófát... ha a ház ég, még trágyalével is locsolni kell, függetlenül a veszélytől, hogy utána a ház egy ideig büzlik.”¹⁰

Közben a kormány megfogalmazta negyedik jegyzékét Wilson elnöknek, amit ezúttal is Solf államtitkár írt alá a gyengélkedő Miksa helyett. A jegyzék kimondta: „A német kormány tudomásul vette az Egyesült Államok elnökének választát. Az elnök ismeri azokat a mélyreható változásokat, amelyek a német alkotmányos életben végbementek, illetve végbemennek. A békétárgyalásokat olyan népkormány vezeti, amelynek kezében a döntő hatalom ténylegesen és alkotmányosan nyugszik. (E kormányznak) vannak alárendelve a katonai hatóságok is. A német kormány ezek után vár egy olyan fegyverszünetre vonatkozó javaslatot, amely az igazságos békéhez elvezet, s amelyet az elnök nyilatkozataiban körvonalazott.”¹¹

A Wilson előtti behódolást tartalmazó jegyzék elküldését két fronttábornok (M. Gallwitz és B. Mudra) megkérdésezése előzte meg. A kormány ugyanis nem bízott a még Ludendorff által adott helyzetjelentésben. A két tábornok a további ellenállást attól tette függővé, hogy a hátországban sikerül-e „rendet teremteni”. Gallwitz szakvéleményét a szociáldemokrata vezetőkhez intézett „drámai kiáltványa” egészítette ki. A tábornok Ebert és társai hazafiasságára és törvénytiszteletére apellált, amikor a hátország megfélemezését a haza megmen-tésének történelmi feladatával egyenlősítette.

A szociáldemokrata párthoz intézett tábornoki felhívás sugalmazója a császár környezete volt: az udvari kamarilla — a parlamentáris demokrácia bevezetése ellenére — érezte a forradalom előszelét, s bármennyire is ellenszenves volt számára a szociáldemokrácia, szívesen emlékezett a bukott diktátor (Ludendorff) október eleji kérdésfeltevésére: „Ebert úr ezt nem tudná megoldani?”¹² Az Ebertnek és társainak szánt szerep eljátszása idején azonban a császárt biztonságban akarta tudni, s október 29-én „elmenekítette” a Spa-i főhadiszállás védő szárnyai alá. Állítólag magától Hindenburgtól származott a császár Berlin-

9 Gutsche—Klein—Petzold: Von Sarajewo nach Versailles. 333. o.

10 Uo.

11 Vorgeschichte des Waffenstillstandes. 229. o.

12 DZA, Potsdam, RK Nr. 2462, Bl. 106.

ből való menekülésének ötlete, részben azért, hogy kivonják a tömegek figyelméről, részben pedig azért, hogy a forradalom mégis bekövetkező gyászos napjaiban II. Vilmos a hadseregnél biztonságban érezze magát.

Miksa október 30-i táviratában megpróbálta rávenni a császárt a birodalmi fővárosba való visszatérésére, de elutasító választ kapott: II. Vilmosnak fontos dolga akadt Spa-ban, nevezetesen Ludendorff utódjának, Groener tábornoknak a beiktatása. A Miksának adott válasz a császár jelenlétét az említett aktusnál fölülte szükségesnek ítélte meg.

Az idő ebben a vonatkozásban az udvari kamarillát igazolta: a császár menekülésének napján, október 29-én, a tengeri flotta Kielben állomásozó egységeinél fegyveres felkelés tört ki, amely elindította a német forradalmat.

A monarchiát elsöprő népforradalom

A forradalom nyitánya

A flottafelkelés közvetlen előzményei október 25-éig nyúltak vissza. Mint ismeretes, ekkor jelent meg Hindenburg tábornagy parancsa, amelyben a wilsoni feltételeket a katonai kapitulációval azonosítva, azokat elfogadhatatlanoknak minősítette. A parancs megjelenésével egyidőben a flotta főparancsnoksága nagyszabású tervet dolgozott ki az angol flotta elleni végső nagy csapásra, látszólag azért, hogy a nyugati arcvonalon elkeseredett harcban álló német csapatok helyzetén az angol utánpótlást biztosító tengeri útvonal (La Manche csatorna) elvágásával enyhítsen, valójában inkább azért, hogy a flotta önpusztulásba kergetésével elkerülje a „szégyenletes béke” várható előírásának teljesítését, nevezetesen a német tengeri hajóhad kiszolgáltatását, illetve átadását az ellenségnek. A terv a legénység tudomására jutott és óriási felháborodást keltett. A legénység a flotta-főparancsnokság tervében a háború értelmetlen tovább folytatását látta, (miközben a hadvezetőség és a kormány már egy hónapja beismerte a háború elvesztését) nemkülönben a szélsőséges imperialisták nyílt összeesküvését a békét akaró kormánnyal szemben (amelyet a flotta főparancsnoksága a tervezett akcióról nem tájékoztatott), továbbá azt az aljas szándékot, hogy a vállalkozás sikertelensége esetén a számukra gyűlöletes „anarchista-spartakista téveszmékkel megfertőzött” legénységet a tengerfenékre küldik.

A flotta legénységének elkeseredése október 29-én és 30-án nyílt lázadásban tört ki: a „Thüringen” és „Helgoland” cirkáló személyzete megtagadta az engedelmességet és a hajóútegek környékén elbarikádolta magát. A flottaparancsnokság azonnali intézkedése nyomán torpedóvető hajók és tengeralattjárók vettek körül a lázadó hajókat, mire a felkelők a túlerő láttán megadták magukat. Ezt követően 600 tengerészt tartóztattak le, akiknek száma más hajók lázadóival csakhamar több mint 1000 főre nőtt. Bármennyire is sikerült azonban a lázadókat ártalmatlanná tenni, a flotta-főparancsnokság a tervezett hadművelet végrehajtását egyszer s mindenkorra kénytelen volt elejteni. A tengerészek, jóllehet mozgalmuk a kudarc keserves sorsára jutott, céljukat, a flotta bevetésének megghiúsítását, elérték.¹³

A flotta főparancsnokságát az 1917-es tengerészfelkelés tapasztalatai arra ösztönözték, hogy a hajóhadat hajórajonként több részre szabdalja s az egyes részeket különböző kikötővárosokba irányítsa. A 3. hajóraj a „Bayern”, a „König”, a „Kronprinz Wilhelm”, a „Markgraf” és a „Grosser Kurfürst” sorhajókkal október 31-én Kiel kikötőjébe érkezett, fedélzetén számos, út közben letartóztá-

13 K. Zeisler: Aufstand in der deutschen Flotte. 40. és köv. o.

tott matrózzal. A kikötést követő napokban a tengerészek szoros kapcsolatba léptek a hajóipar munkásaival s gyűlések egymásutánján követelték bebörtönzött társaik szabadon bocsátását. November 3-án a kieli katonai gyakorlótéren nagyszabású tiltakozó gyűlésre került sor: több mint 3000 matróz, fűtő, katona és hajógyári munkás tiltakozott az önkény ellen, majd az Internacionálé és a német köztársaság éltetésével, valamint a császár lemondásának követelésével a városközpont felé indult. A békésen menetelő tömegre az egyik utcasarkon egy katonai járőr több lövést adott le: 8 halott és 29 súlyos sebesült maradt az utcaköveken. A vérengzés hírére a hajók legénysége, nemkülönben a városi munkásság, még aznap éjjel feltörte a fegyverraktárakat s egyetlen hatalmas lendülettel elfoglalta a hajókat és a várost. A forradalmi akció irányítója a sebtében megválasztott munkás- és katonatanács volt, amely a hajókra és a város közintézményeire nyomban kitzuzette a vörös zászlót és általános sztrájkot rendelt el.

A kieli fegyveres felkelés órák alatt győzött: a junker-nagyfőkés Németországnak egyetlen megbízható fegyveres alakulata nem akadt, amely a munkások és tengerészek győzelmének útjába csak egyetlen szalmaszálát is keresztbe tudott volna tenni.

A kieli események a haditengerészek spontán megmozdulásából váltak a német polgári demokratikus forradalom elindítójává. A forradalmi mozgalomban résztvevők politikai célkitűzései elsősorban az imperialista háború azonnali megszüntetésére és a junker-nagyfőkés imperialista rendszer korántsem tudatosan megfogalmazott megdöntésére irányultak. A résztvevőket inkább az ösztönös, mintsem a tudatos forradalmiság hajtotta, mivel egy bolsevik típusú forradalmi párt, amely a célokat és eszközöket világosan meg tudta volna jelölni, körükben hiányzott. A tengerészek, katonák, munkások mindezt elsősorban a független szocialistáktól (de jó részük a szociáldemokrata párttól) várták, sőt bizonyos illúziókat a Miksa-kormányval szemben is tápláltak.

A kieli fegyveres felkelés híre Berlinben és Spa-ban azonnal a forradalom tovaterjedésének megakadályozására mozgósította az uralkodó köröket. Mivel a felkelés leverésére a megbízható katonai erő hiányzott, a „forradalom kanalizációjának” politikai eszköze lépett előtérbe. A szociáldemokrata pártvezetőség javaslatára a kormány sürgősen a jobboldali szociáldemokrata Gustav Noskét küldte Kielbe. A szociális demagógiát nagyszerűen értő s a politikai szélhámosság évtizedes tapasztalatait felmutató Noske, aki megjelenésében inkább hasonlított egy szerény gimnáziumi tanárhoz, mint agyafűrt politikushoz, le nem becsülhető szónoki képességgel, s az egyszerű emberek gondolatvilágának teljes ismeretével a munkás- és katonatanácsot néhány nap alatt ellenőrzése alá vonta. Noske sikerét nem kis mértékben elősegítette az ugyancsak Kielben tartózkodó Hugo Haase-nak, a független szocialisták nem kevésbé találekony elnökének támogató készsége. Úgy tűnt ezek után, hogy a Noske vezetése alá került kieli munkás- és katonatanács révén a forradalom észak-németországi kisugárzásának sikerül útját állni. E feltevés helyességét az elkövetkező napok megcáfolták: a fegyveres felkelésben részt vett tengerészek, katonák egy része szülővárosába, falujába özönlött haza, s útközben lángra gyújtotta a helyi forradalmakat. Észak-Németország nagy kikötővárosait, Hamburgot, Brémát, Lübecket, Wilhelmshavent és a többieket napok alatt elöntötte a forradalom, majd feltartóztatathatatlannul tovaterjedt Németország belseje felé. A forradalom egyik terjedési iránya a birodalom szíve, Berlin felé mutatott.

A forradalom megállításának és elszigetelésének manőverei

A német forradalom ügye, még az oly példátlan észak-németországi diadal-

menet után is, mindenekelőtt a birodalom fővárosában dőlhetett el, hiszen Berlin, kivételes gazdasági, politikai és katonai helyzetéből adódóan, a legújabbkori német történeti fejlődés meghatározó centrumává vált; ami Berlinben történt, nagyjából az történt az egész birodalomban. Berlin eme kivételes adottságának a nagytőkés-nagybirtokos osztályszövetség teljes mértékben tudatában volt, de éppolyan jól tudták a munkásosztály vezető pártjai, a szociáldemokraták és független szocialisták is, csak úgy, mint a munkásmozgalom baloldali forradalmár vezetői, a spartakisták, K. Liebknechttel, R. Luxemburggal és másokkal élükön.

A berlini katonai körzet csapatai, továbbá a rendőrségi alakulatok október közepétől állandóan készenlében álltak, bár a kormány kínosan ügyelt arra, hogy a fegyveres erő „meggondolatlan akciókkal” ne keressze a „felülről végrehajtott forradalom nagy vívmányának”, a „parlamentáris alkotmány” keresztülhajszolásának útját. A. Linsingen vezérezredes, a katonai körzet parancsnoka, a kormány intencióival szemben nem is szándékozott nehézséget támasztani, amennyiben a „spartakista-kommunista felforgatók” nem nyitják fel a tömegkitörés zsilipjeit. Linsingen állásfoglalásával mintegy „feladta a leckét” a kormányban ülő szociáldemokratáknak. Alig néhány órával a Linsingennel folytatott szövegtárgyalás után, Scheidemann szociáldemokrata államtitkár október 28-án este javaslatot terjesztett elő a kormány ülésén a berlini szovjet követség ellen intézendő provokációról. Javaslatában előadta, hogy a kormány és az éppen születő „tisza demokrácia” helyzetét megkönnyítendő, célszerű volna a szovjet követség futárpostai anyagába német nyelvű és szocialista forradalmi felhívást tartalmazó röpiratokat csempészni, azokat „véletlenül” felfedezni s ezáltal olyan helyzetet teremteni, amely a spartakistákkal s egyéb anarchista elemekkel kapcsolatot tartó s azokat „pénzelő” A. Joffe követ azonnali kiutasítását vonná maga után. A kiutasítás indokát a békéért és a demokratikus átalakulásért harcoló „népkormány” elleni aknamunkában, és a német belügyekbe való beavatkozásban adnák meg.¹⁴

A szociálszocialista Scheidemann javaslatát a „népkormány” magáévá tette, holott a felhozott szovjetellenes rágalomkalkulációk tarthatatlanságáról maga volt legjobban meggyőződve. A javaslatot követően W. Drews belügyminiszter nyomban utasítást adott a rendőri hatóságoknak az akció előkészítésére.

Október 29-ének éjszakáján, majd október 30-án azonban a népkormány figyelmét egyelőre elterelte a szovjet követség elleni akcióról. A kielői forradalmi események híre elérte a fővárost és a kormány cselekvőképességét szinte megbénította. A bűnbánás oldódását a szociáldemokrata pártvezetők segítették elő, akik a kb. október közepe óta mind hangosabbá váló követelést a császár lemondásáról, egyenesen Miksának szegezték. Miksa kancellár igen nehéz órákat élt át, végül is a lemondás szükségszerűségének felismerésével (amely az alkotmányos monarchia, élete nagy műve, megmentésének egyetlen útjával azonosult), elszánta magát Drews belügyminiszter azonnali elküldésére Spa-ba, hogy az II. Vilmosnak a szabad elhatározásból történő önkéntes lemondását szorgalmazza.

Drews öregsége és süketsége folytán ilyen megbízatás teljesítésére alkalmatlan volt és Spa-i fellépése csaknem tragikomédiába fulladt. Zavartan előadott szavai egy szenilis vénember motyogásának tűntek, amelyek az impulzív, szangvinikus vérmérsékletű császárt éktelen haragra gerjesztették. Szinte kínos volt hallani és látni, ahogy eltorzult arccal kiabált a süket Drews fülébe s egyre ismételtette: soha nem mond le annak a birodalomnak trónjáról, amelyet ő tett nagyvá és ellenségei szemében isten ostorává. Drews megsemmisülten távozott.

14 DZA, Potsdam, RK Nr. 2462/1, Bl. 67.

A császári villa kertje, ahol mindez lejátszódott, Drews távozása után a teendők gondterhelt latolgatásának színhelyévé alakult át. A császár idegesen felalá járkált, még születésétől béna balkeze is rángatózott a nagy felindulástól. A körülötte álldogáló Hindenburg, Groener, H. Plessen és A. Marschall tábornokok agya egyelőre nem szült termékeny gondolatokat, s a beszélgetés tulajdonképpen haszontalan téblábolássá fajult. Majd a császár hirtelen útnak indult a kert sétányán s a társaság kétfelé szakadt. Hindenburg a császárral tartott. A császárt és Hindenburgot követő csoportban Groener, Plessen és Marschall haladt. Míg Plessen és Marschall az előbbi felháborító eset kommentálásában merült el, Groener lelkében egyszer s mindenkorra leírta II. Vilmos császárságát. Groener volt annyira józan politikus, hogy a császári lemondást követelő szociáldemokrata demagógia hasznosságát a monarchia megmentése szempontjából felismerje. Mivel azonban II. Vilmos önként lemondani nem volt hajlandó, Groener célszerűnek látta volna, ha a császár a harcterre megy és ott „keresi magának a golyót”, hogy „méltó halálával” megkönnyítse az intézők dolgát s vele együtt a kormány (és a hadvezetőség) helyzetét.¹⁵

Gondolatait közölte Plessennel és Marschallal, akik a rémülettől valóságos sóbálvánnyá váltak. Ezek a tábornokok a Hohenzollernek lakájaként a front mögötti békés nagyúri élet minden kényelmét élvezték s vagyonukat, tábornoki rangjukat, kitüntetéseiket, címeiket II. Vilmosnak köszönhették, most legszívesebben ott a helyszínen lekaszabolták volna Groenert. De nem tették, helyette inkább arra akarták ösztönözni, hogy ő, Groener mondja meg azt II. Vilmosnak. Groener szabadkozott, teátrális mozdulatokkal fejtette ki előttük, hogy ilyen fontos javaslat megtétele a porosz tisztekre tartozik s nem olyan jelentéktelen dél-német (sváb) tábornokra, mint ő.

A Drews-féle intermezzo hullámai lassan elültek. Mindenki megállapodott abban, hogy egyelőre a kivárás álláspontjára kell helyezkedni. Akik a császár közvetlen környezetéhez tartoztak, a dolgok jobbra fordulásában reménykedtek II. Vilmostal együtt. Hindenburg „fenséges nyugalma” azonban más gondolatokat takart. Bár ő is felháborodott Groener javaslatán, lelke legmélyén neki adott igazat. Egyelőre azonban nem szólt, inkább arra bátorította Groenert, hogy többet foglalkozzon Miksa kormányával, mint a császárral.

Groener sok mindent megértett Hindenburg nyugalmaiból és szótlanágából; úgy érezte, akaratlanul is egy vágányra kerültek. November 3-án már szilárd volt meggyőződése arról, hogy II. Vilmos a múlt, a jövőt pedig a kormánynál és a szociáldemokráciánál kell keresni.

*

Miksa hitetlenkedve fogadta Drews beszámolóját Berlinben. Egyszerűen nem tudta megérteni a császár tájékozatlanságát és makacsságát, még kevésbé a hadvezetőség opportunizmusát. Különösen nem értette Groenert, akit nagy politikai tapasztalatokkal rendelkező tábornoknak tartott. A Spa-val szembeni elkeseredés annál inkább nőtt benne, minél inkább tarthatatlanná kezdett válni Berlinben a kormány helyzete. A szociáldemokraták a hamu alatti parázs lángra lobbantásával fenyegetöztek, ha nem történik semmi a kormány részéről.

Nos, történt. November 4-én a kormány parancsot adott a szovjet követség elleni provokáció végrehajtására. A Berlin-Friedrichstrassei pályaudvarra befutó vonat postakocsijából a szovjet nagykövetség címére érkező csomagok egyi-

15 W. Groener: Lebenserinnerungen. 462. o.

két „véletlenül” a földre ejtették s azt kinyitva, német nyelvű röpiratokat helyeztek el benne. Az abban a pillanatban beavatkozó rendőrség lefoglalta a csomagot és a kormány még aznap közölte a sajtón keresztül Joffe szovjet követ azonnali kiutasítását, mivel, úgymond, a követség felforgató propagandaanyaggal a „kommunista forradalom” kirombantásán buzgólkodik és a népkormány megdöntésére tör.

A provokáció ország-világ előtt demonstrálta Miksa kormányának szovjetellenes voltát amellet, hogy az orosz munkás-paraszt állam kormányának rágalmozásával a dolgozó tömegek szimpátiáját akarta lerombolni és a „bolsevista ügynököknek” kikiáltott berlini munkások mozgalmaira akart csapást mérni. A provokáció ugyanakkor az antantnak is szólt: a nyugati hatalmak szovjetellenes katonai intervenciójának nagyerejű kibontakozása idején a német kormány vázolt akciója nem jelentett rossz pontot Wilson és szövetségesei szemében.

A provokáció november 4-ére történő időzítése és végrehajtása a Wilson-i újabb válasz nem is titkolt befolyásolásának szándékával történt. Erre utalt többek között az, hogy Miksa kancellár még aznap Berlinbe rendelte Groener tábornokot a fegyverszünettel kapcsolatos technikai kérdések megbeszélésére. Groener a november 5-i, majd 6-i tárgyalások során szükségétellennek ítélte a Scheüch hadügyminiszter által felajánlott újabb 600 000 ember bevonultatását, mivel annyira biztosnak látta a fegyverszünet közeli megkötését. Egyébként is — mondta Groener — a többségében ipari munkásokból álló kontingens behívásával a frontheadserég, amelynek az Antwerpen—Maas vonalba való visszavonulását két nappal előtte rendelte el, a „bolsevista eszmék” hatása alá kerül, s ezért minden felelősséget elhárít magáról annak kiszámíthatatlan következményei miatt.

Groener a megbeszélésen értesült először a kielii események részleteiről. Az előadó C. Haussmann államtitkár a matrózok fő követelését a császár azonnali lemondásában jelölte meg. Így a kormány ülésén akaratlanul is újból előkerült a császárkérdés. Ezt követően Miksa a birodalmi kancellária kertjében kerekén megmondta Groenernek: a forradalom elkerülésének és a monarchia megmentésének immár nincs más útja, mint a császár azonnali lemondása. Groener a Hindenburgtól kapott parancs alapján egyelőre ellentmondott, jöllehet annak szükségességéről ő maga is meg volt győződve. A továbbiakban a német fegyverszüneti bizottság összeállítása került szóba. Vezetőjét eredetileg E. v. Gündell tábornok személyében jelölték ki, de Groener a bizottság élére M. Erzberger centumpárti képviselőt, a kormány egyik államtitkárát javasolta. Mint később emlékirataiban írta: számára csak szimpatikus lehetett, ha ezek a szerencsétlen tárgyalások, amelyekről semmi jót nem lehetett várni, a hadsereget és a hadvezetőséget lehetőleg nem terhelik. Egyébként Erzberger a döntést halálsápadt arccal fogadta, majd hasztalan tiltakozott, ellenvetésével a kormány mit sem törődött. Figyelmét ezekben az órákban sokkal inkább lekötötték a forradalmi eseményekről szóló legújabb hírek, annál is inkább, mivel Groener őszintén megmondta: egyetlen alakulatot sem tud felszabadítani a háterszág leverésére. A Groener kijelentését követő feszültség déli 1 órakor fokozódott. Ekkor jelent meg Miksa kancellárnál a szociáldemokrata párt népes küldöttsége Ebert vezetésével és türelmetlen hangon követelte a császár azonnali lemondását. A küldöttség, Ebert, Scheidemann, E. David, G. Bauer, C. Legien, A. Südekum és R. Schmidt, valósággal körülfogta a kancellárt, aki úgy érezte, mintha valami szörnyű erőtől megfélemlített emberek gyűrűjében állna. A szónok Ebert volt, ajkai remegtek, amikor fenyegetően megismételte szavait: „ha a császár nem

mond le, a szociális forradalom elkerülhetetlen. Márpedig én ezt nem akarom, igen, úgy gyűlölöm, mint a bűnt”.¹⁶

Ebert közléseit a többiek élénk helyeslése követte. Különösen Scheidemann replikázott elszántan, magatartását úgy lehetett felfogni, mintha nem találná elég erősnek pártvezére érvelését. Ebert kissé megnyugodva folytatta. Kifejtette, hogy a szociáldemokraták a Hintze-féle „felülről végrehajtott” forradalommal tökéletesen elégedettek s az új kormány által törvényesített parlamentarizmus eddigi törekvésük csúcspontját jelenti. Ebert nem csinált titkot abból sem, hogy a Hohenzollern alkotmányos monarchia fennmaradását tekintve „az alulról jövő forradalom” elhárítása legfontosabb eszközének, habár ő maga *elvileg* köztársaságpárti. A monarchia fennmaradásának viszont egyetlen útja a császár azonnali lemondása. Ha ez nem következik be, ők nemcsak a tömegek feletti befolyásukat veszítik el, hanem a „szociális forradalom” is itt van. Ezt követően javasolta a császár valamelyik fiának (Eitel Friedrich vagy Oskar), vagy magának Miksának régensként való kinevezését.

Groener úgy érezte, mintha Ebert az ő lelkéből beszélt volna. Ő, mint az ukrainai megszálló német csapatok volt vezérkari főnöke, túlságosan is jól ismerte a szocialista forradalmat, hogy a junker-nagyfőkés osztályrend elkötelezettjeként mélységesen gyűlölje a bolsevizmust. Ebertnek azonban ekkor még ellentmondott. Úgy vélte, a császár erőszakos lemondatása szétzilálja a hadsereget, az még a fegyverszünet megkötése előtt hazaözönlik és a háttországgal együtt megcsinálja a „bolsevista forradalmat”. Később nyíltan beismerte akkori elutasító magatartásának helytelen voltát. Mint mondotta, *már akkor* Eberthez kellett volna fordulnia — nyíltan, őszintén: „Ebert úr, egy férfi, egy szó! Menjünk együtt: én gondoskodom a császár lemondásáról, Ön pedig arról, hogy a Szociáldemokrata Párt egy emberként sorakozik fel Ön mögé és megvédi a Monarchiát.”¹⁷

A szociáldemokraták fellépése a kormány tagjait, beleértve Miksa kancellárt is, láthatólag zavarba hozta. Miksát különösen az ultimátumszerű fellépés bosszantotta. Nem hitte volna, hogy a szociáldemokrata párt eddig *merészkedik*. Ő a lojális partnert látta bennük, akikkel az eddig megtett út nem volt göröngyös. Hirtelen nem is tudott mondani semmit, bár Eberttől és társaitól a császárkérdésben semmi sem választotta el. A helyzetet Erzberger és A. Gröber mentette meg: javaslatukra a kormány úgy döntött, hogy a „császárkérdést” a fegyverszünet aláírása utánra elnapolják, mivel minden pillanatban várható volt Foch francia tábornagy értesítése a német fegyverszüneti delegáció fogadásáról. A délutáni órákban Foch hivatalos közlése csakugyan meg is érkezett, mire a császárkérdés aznap többé nem került szóba.

A Foch-féle közlés könnyítőleg hatott, bár mindenkit fájdalmasan érintett a közlés ama kitétele, hogy Foch kész a *feltételek* átadására: a háborút veszített német imperializmus még mindig meglevő reménye, hogy ti. a tárgyalóasztalnál egyenlő partnerként foglalhat helyet, egyszer s mindenkorra elveszett.

Amikor Groener tábormok különvonata a fegyverszüneti bizottsággal (Erzberger, G. v. gr. Oberndorff, D. v. Winterfeldt tábormok és E. v. Vanselow tengerészkapitány) délután 3 órakor elhagyta Berlint, a kormány bizton remélte a fegyverszünet gyors aláírását. Ezt elősegítendő, Groener Stuttgartban megállította a vonatot és rádióadón keresztül értesítette Foch főhadiszállását a német küldöttség elindulásáról. A stuttgarti pályaudvar ekkor már a forradalmárok kezén volt, felfegyverzett matrózok vették körül a szalonkocsikat, s maga Groe-

16 W. Groener: Lebenserinnerungen. 450. o.

17 W. Groener: Lebenserinnerungen. 451. o.

ner és a fegyverszüneti küldöttség kínos pillanatokot élt át. A vonatot végül is tovább engedték Spa felé, ahová november 7-én reggel 9 órakor megérkezett.

A forradalmárokkal való találkozás Groenerre mély benyomást gyakorolt: megértette, hogy a forradalom „lokalizálására” többé nincs remény, s ezért mindent elkövetett a fegyverszüneti küldöttség mielőbbi elküldésére. Amikor a Stuttgartból leadott rádióközlésre délelőtt megjött Foch újabb válasza, mi szerint a küldöttség fogadására az előkészületek megtörténtek, lázas készülődés után Erzberger és a delegáció 12 órakor elhagyta Spa-t és a Chimay-Fourmies—La Capelle—Guise útvonalat megtéve, átlépte a francia frontvonalakat, majd az esti órákban megénkezett Compiègne-be, Foch tábornagy főhadiszállására.

A Spa-i főhadiszállás viszonylagos nyugalma nem sokáig tartott. Éles telefonberregés jelezte Miksa kancellár jelentkezését, aki elmondta: Ebert és Scheidemann ismét megjelent nála, ezúttal egy ultimátummal, amely 24 órai haladéket adott a császár lemondására. Mindketten kifejtették, ha a császár nem mond le, ők a tömegeket elveszítik és a független szocialisták a spartakistákkal együtt megcsinálják a bolsevista forradalmat. Miksa ezt követően felmentését kérte, de megígérte, hogy a fegyverszünet aláírásáig a kormány élén marad.

Ebert és Scheidemann lépését a forradalom gyors terjedése kényszerítette ki. A jelentések elmondták, hogy Braunschweigben, Gothában, majd azt követően Münchenben győzött a forradalom, sőt az utóbbiban kikiáltották a köztársaságot és elűzték a gyűlölt Wittelsbach királyi házat. Más jelentések szerint Magdeburg, Halle, Lipcse, Düsseldorf, Köln, a Majna menti Frankfurt, Lübeck és más városok kerültek a forradalmárok kezébe. Reggel felé híre jött a mecklenburgi nagyherceg elűzésének és a schwerini munkás- és katonatanács hatalomátvételeinek. Miksa környezete e hírek után azzal számolt, hogy 1—2 nap alatt Berlin is a „forradalom martalékává” válik.

Ebben a rendkívül feszült helyzetben Wilson utolsó jegyzékének megérkezése november 7-ről 8-ra virradóra alig jelentett szenzációt és az események további alakulására semmiféle befolyást nem gyakorolt. A jegyzék újat alig mondott: közölte, amit már úgyis tudott mindenki, hogy Foch tábornagyot utasították a szövetségesek feltételeinek átadására. Ami újat jelentett, és a német uralkodó körökben felháborodást keltett, Németország jóvátételi kötelezettségének kimondása volt: mindazokat a károkat, amelyeket a német hadsereg a háború folyamán a szövetségeseknek és állampolgáraiknak okozott, a német államnak — a kötendő béke rendelkezései szerint — meg kellett téríteni. A jegyzék ezen kívül, az amerikai érdekeknek megfelelően, hangsúlyozta a tengerek szabadságát.

A jegyzék mindenestre annak demonstrálása volt, hogy Wilson abbahagyta a huzavonát és szövetségeseivel együtt kész a háború lezárására. A kormányhoz közel álló körök a jegyzékháború gyors befejezését elsősorban a német forradalmi eseményeknek tulajdonították. Még szociáldemokrata berkekben is az volt a vélemény, hogy Wilson fegyverszünetet és békét akar azzal a kormánnyal, amely a forradalom árjának megállítására megmaradt erejét hajlandó latbavetni. A német kormány stabilizálása a külső békével így az Oroszországból kisugárzó bolsevizmus elleni védőgát megszilárdítását jelentheti s elejét veheti a szocialista forradalom németországi győzelmének, illetve nyugat-európai veszélyének.

Maga Miksa kancellár és a kormány valamennyi tagja a fenti gondolattól vezérelve november 8-án teljes mértékben akceptálta a szociáldemokrata ultimátumot s az a szilárd meggyőződés alakult ki benne, hogy a „külső és belső béke” megoldásának egyetlen útja most már kizárólag a császár lemondásra kényszerítése. Ez a felismerés motiválta Miksa aznap esti telefonbeszélgetését a császárral. Felindultan és a sírástól elcsukló hangon kérlelte II. Vilmost: „Tanácsom

ma már csak a rokoné s egyben az egyik német fejedelemé. A szabad elhatározásból hozott áldozat mindenképpen szükséges, hogy nevedet a történelem megtartsa.”¹⁸ A császár válasza elutasító volt, sőt kijelentette: a hadsereg élére áll és legjobb hadosztályaival megindul a hátország elfoglalására, amit irgalmatlan rendteremtés fog követni a forradalmi metely egyidejű kiirtásával. Miksa megsemmisülten fogadta a választ, majd még egy kísérletet tett a császár meggyőzésére. Emelt hangon közölte vele: Bajorország, Braunschweig, Mecklenburg elkergette uralkodóját. A császár a megdöbbentő hírt egyszerűen eleresztette a füle mellett, majd felszólította Miksát az ügyek továbbvitelére mindaddig, míg a fegyverszünetet alá nem írják. A telefonkagylóban ezután kattánás hallatszott, Spa-ban letették a kagylót. Miksa szótlánul állt fel a telefonkészülék mellől.

Gondolataiban megpróbálta felidézni maga előtt a főhadiszállást a kirobbanás küszöbére érkezett berlini forradalom árnyékában. Kínzó kétségek gyötörték. S ebben nem különbözött a Spa-i főhadiszállás embereitől.

*

A Spa-i főhadiszállás II. Vilmos országlásának utolsó óráit élte. A császárt nagyon megviselték az utóbbi napok eseményei. Testileg összetört, megrokkant, fáradt, beteg emberként vonszolta magát a Villa Fraineuse egyik terméből a másikba.

November 8-án azonban még mindig reménykedett, főleg a „legkedvesebb tábornagyában”, Hindenburgban, aki volt annyira ravasz taktikus, hogy érzéseit, mindenekelőtt politikai elképzeléseit nem fedte fel előtte, illetve még mindig fontosnak tartotta „legfőbb urával és parancsolójával” szemben a kétszínű játékot.

Amikor november 8-án délben Groener — Hindenburg jelenlétében — beszámolt II. Vilmosnak berlini útjáról, továbbá az észak-németországi forradalmi eseményekről, a császár felugrott helyéről és újból kijelentette: a hadsereg élére áll és elfoglalja a hátországot. Groenerhez fordulva utasította őt az ehhez szükséges hadműveleti terv kidolgozására, hangsúlyozva, hogy a Rajna vonal elfoglalása után válogatott hadosztályokkal azonnal Berlin ellen vonul és halomra löveti a várost.

Groener és Hindenburg hallgatott, majd a teljes depresszióba süllyedt császárt magára hagyta. A császári parancs végrehajtásából természetesen nem lett semmi. Este 10 óra körül magukhoz kérték Plessen vezérezredest, a császár katonai irodájának vezetőjét és Groener kurtán-furcsán közölte vele: a császár terve kivihetetlen. Plessen elképedve hallgatta Groener fejtegetéseit, de még nagyobb volt a meglepetése, amikor Hindenburg „hideg fővel, józanul” Groener véleményéhez csatlakozott. Plessen szájából csaknem kiszaladtak a súlyos szavak: „de hiszen ez lázadás”. Az utolsó pillanatban azonban visszafogta őket s jobbnak látta távozni a Hindenburg—Groener tisztek gyűrijéből.

Hindenburg és Groener „példátlan tettüket” jó előre körülbástyázták, vagy legalábbis annak érdekében mindent elkövettek. Még a Plessennel történt beszélgetés előtt utasították a három német hadseregcsoport tíz hadseregének vezetőjét 5—5 frontparancsnok azonnali Spa-ba való küldésére, hogy „a frontalakulatok hangulatáról teljes képet kapjanak”. Az ötlet Groenertől származott, aki a hadseregcsoport-parancsnokok ítéletében abszolút nem bízott, tudván, hogy azok, mindenekelőtt a császár fia, Vilmos porosz trónörökös, a való hely-

¹⁸ A. Niemann: Kaiser und Revolution. 276. o.

zetet szándékosan megszépítik. A parancsoknak 39 frontparancsnok tett eleget és november 9-ének reggelén a Spa-i Hotel Britannique-ban gyülekezett. (11 frontparancsnok később érkezett meg.)

Pontban 9 órakor Hindenburg üdvözölte a megjelenteket, majd átadta a szót W. Heye vezérkari ezredesnek, Groener helyettesének. Ezt követően Groenerrel együtt a császárhoz ment. Heye rövid bevezetőben ismertette a forradalom kitörését és immár a Rajnáig való terjedését, majd utalt arra, hogy a kormány és a szociáldemokraták a császár lemondását szorgalmazzák. Végül kérte, hogy a jelenlevők az alábbi kérdésekre adjanak választ:

a) milyen a csapatok hozzáállása a császárhoz? Lehetséges lesz-e az, hogy a császár a csapatok élén a hátszázágot visszafoglalja?

b) milyen a csapatok hozzáállása a bolsevizmushoz? Hajlandók lesznek a csapatok fegyverrel harcolni a bolsevisták ellen saját szülőföldjükön?

Ezt követően Heye hadseregenként a szomszéd kis terembe kérette a tiszteket, akik egyenként nyilatkoztak előtte.

Az eredmény lesújtó volt: az a) kérdésre egyetlen tiszt adott igenlő választ, 15-en kételkedtek abban, hogy a hadsereg követi a császárt, 23-an nemmel válaszoltak. A b) kérdésre 8 fő nemleges válasza hangzott el, 12 tiszt hosszabb idő után tartotta lehetségesnek, 19 tiszt kérdésesnek tekintette, hogy csapatai részben vagy egészben harcolnának a bolsevizmus ellen. A tisztek állásfoglalásából általánosan kitűnt: a csapatok halálosan fáradtak és „leharcoltak”, mindegyik hazafelé igyekszik és semmi más nem akar, csak nyugalmat. A frontkatona legfeljebb akkor venne kezébe fegyvert saját honfitársai ellen, „ha a bolsevisták udvarát, tűzhelyét, feleségét és gyermekét fenyegetnék”.

Később Hindenburg és Groener súlyos támadásoknak volt kitéve a frontparancsnokok megkérdezésének módja miatt. Szemükre vetették a frontparancsnokok kialvatlanságát, fáradtságát a hosszú utazástól, bizonyos fokú éhségét, mindenekelőtt az eléjük állított feladat váratlanságát, sőt a kérdésekben „elrejtett szuggesztiót”. Persze, mindezek ellenkezője a lényegen vajmi keveset változtatott volna: a német hadseregnek elege volt a háborúból és a császárból, az egész Hohenzollern monarchiából.

Miközben Heye a válaszokat gyűjtögette a frontparancsnokoktól, a császári villa újabb fontos megbeszélések színhelye volt.

Előzőleg Hindenburg találkozott Hintzével, aki ugyan a külügyek vezetéséről Miksa kancellári kinevezésekor lemondott, de államtitkári rangban a császár személye körül tevékenykedett továbbra is. Mindkettőn egy nevezőre jutottak a császár lemondásával kapcsolatban. Kérdés csupán az volt, ki adja II. Vilmosnak ezt a tanácsot. Hindenburg persze szívesen vette volna, ha erre Groener vállalkozik, ő azonban szigorúan a front és a hátszázág eseményeinek taglalására szorítkozott. A jelenlevők, Hindenburg, Plessen, Marschall és Vilmos porosz trónörökös vezérkari főnöke, J. v. Schulenburg tábornok (akit időközben a főhadiszállásra rendelték), szótlannal hallgattak. Végül Schulenburg és Plessen törte meg a csendet. Schulenburg bevezetőjében a hátszázági forradalmat „néhány gazember matróz felelőtlen bajkeverésének” minősítette, majd egyenesen felszólította a császárt a hátszázág elleni fegyveres támadásra. Plessen lelkesen helyeselt. II. Vilmos ingadozott, hiszen Plessen nem sokkal előtte jelentette neki Hindenburg és Groener előző esti kijelentését. A tanácsstalanság percei következtek ezután, amikor Schulenburg azzal az ötlettel állott elő, hogy a császár mondjon le, de tartsa meg a porosz királyi címet, s mint ilyen vonuljon haza hadserege élén a fővárosba, a porosz királyok székhelyére, Berlinbe.

A II. Vilmosnak rendkívül tetsző javaslat elhangzása után Groener elvesztette uralmát idegei fölött, s a német történelemben aligha előfordult módon, nyíltan szemébe mondta a császárnak: „A hadsereg vezetőinek és vezénylő tábornokainak parancsnoksága alatt rendben és nyugalomban fog hazavonulni, de nem Felséged parancsa alatt, mert nem áll többé Felséged mögött.”¹⁹ E „példátlan lázadás”, „dezertálás” és „sértés” mindenkibe belefojtotta a szót. Groenert legszívesebben ott a helyszínen felkoncolták volna. Kínos hallgatással teli percek után síri hang hagyta el a császár ajkát: „A vezénylő tábornokok adják ezt írásban!”

A császári parancsnak súlya, értéke akkor már természetesen a nullával volt egyenlő. A mély csendet, ami megülte a császári villát, hirtelen éles telefonberregés törte meg. A vonal másik végén Miksa megbízásából közölték: a parlament polgári pártjai csatlakoztak a szociáldemokrata ultimátumhoz és egységesen követelik a császár lemondását.

A tanácstalan császár Schulenburghoz fordult, aki megismételte előbbi javaslatát. II. Vilmos nem tudott dönteni. Enerváltsága olyan mély pontot ért el, hogy a közelállók nem is sürgették. Így Hintze arra kapott parancsot, hogy Berlinnel közölje: a császár döntés előtt áll és azt írásban közlik majd Miksa kormányával. A közlés nem tért ki arra, mi lesz a döntés tartalma. Míg Hintze intézkedett, a császár végleg elfogadta Schulenburg javaslatát, nevezetesen azt, hogy csak a császári trónról való lemondásáról és a porosz királyi trón megtartásáról lehet szó. Miksa és a kormány azonban összekötötte a kettőt, mivel Berlinben semmit nem tudtak Schulenburg ötletéről. Így a lemondás náluk joggal a császári és porosz királyi trónról való együttes lemondással azonosult. A kormány részéről azonban intézkedés nem történt, mivel Miksa tartotta magát az írásbeli válasz bevárásához.

A Spa-i főhadiszállás amúgy is felbolygatott életét Vilmos porosz trónörökös megérkezése még inkább felkavarta. Császári apja kétségbeesett táviratára érkezett meg, s azon nyomban heves kirohanásban tört ki Miksa kormánya ellen. Mindenekelőtt azon háborodott fel, hogy azt a pár matrózt Berlinben még mindig nem akasztották fel s néhány szakasz katonával nem állították helyre a rendet. A trónörökös szavai mosolyra derítették Groenert és Hindenburgot, Schulenburg viszont teljes energiával támogatta főnökét, mivel — úgymond — a császárra és a zászlóra tett katonai eskü még mindig erősebb a csőcselék hangzatos jelszavainál. Groener gúnyosan megjegyezte: ilyen időkben a patetikuskus esküszövegeknek semmi jelentősége sincs.

A trónörökös és Schulenburg gyűlölte Groenerrel szemben e pillanattól nem ismert határt. Nem sokkal Groener szavai után hirtelen összezsugoroltak és saját hadseregcsoportjuk főhadiszállására hajtottak. Vilmos trónörökös később halaszthatatlanul fontos parancsnoki teendőivel indokolta megfutamodását, apja cserbenhagyását.

II. Vilmos összeroskadva ült le a kandalló mellé. Déli 1 órakor Heye ezredes jelentette a meghallgatott 39 frontparancsnok válaszát. A császár és környezete még fel sem ocsúdott Heye jelentésének hatása alól, amikor telefonon Berlin jelentkezett. A vonal másik végén Miksa kancellár állt és monoton egyhangúsággal közölte: a tomboló berlini forradalom árját megfékezendő, bejelentette II. Vilmos és a trónörökös lemondását, a kancellári hatalmat pedig átadta a szociáldemokrata Ebertnek. Majd hozzátette: Németország e pillanattól kezdve köztársaság, mert Scheidemann a Reichstag ablakából kikiáltotta a köztársaságot.

¹⁹ W. Groener: Lebenserinnungen. 461. o.

A berlini forradalom

Az 1918-as novemberi polgári demokratikus német forradalom a november 9-i berlini forradalommal érte el a tetőpontját. A főváros forradalmi eseményeinek bizonyos késedelme nem abban volt keresendő, mintha Berlin munkásai nem rendelkeztek volna a szükséges forradalmi kezdeményezéssel és energiával. Sokkal inkább szerepet játszott ebben a birodalom erőszakszerveinek itteni, jóval nagyobb koncentrációja, nemkülönben a szociáldemokrata, független szocialista és szakszervezeti vezetők megalkuvó tevékenysége, amellyel a munkások akcióit minden esetben fékezni, visszatartani akarták. Ez a jelenség egyébként az egész német munkásmozgalom gyengeségére utalt.

A berlini üzemek forradalmi munkásainak végrehajtó bizottsága a független szocialista párt jobbszárnyának kezében volt, amely így az észak-németországi események által teremtett rendkívül kedvező lehetőséget — Berlin Liebknecht és egyéb spartakisták minden igyekezete ellenére — nem használta ki s óvatoskodó, tétovázó magatartásával a kormány és a berlini helyőrségi parancsnokság ellenintézkedéseire nyújtott segítséget.

A végrehajtó bizottságot passzivitásából november 7-én, az orosz szocialista forradalom egyéves fordulóját ünneplő, s utcára kivonuló dolgozó tömegek mozgították ki, amelyek a testvéri szolidaritás kifejezése mellett a német forradalom berlini parázsát gyújtották lángra.

A végrehajtó bizottság a tömegek nyomásának engedve, november 8-án este határozatot hozott a másnapi általános sztrájkra, a munkásság felfegyverzésére és a hatalom átvételének megkísérlésére. A felhívás aláírójaként már a berlini munkás- és katonatanács végrehajtó bizottsága szerepelt. A november 9-ére meghirdetett forradalmi megmozdulás célját a Spartakus-csoport által kiadott röplap az alábbiakban fogalmazta meg: a politikai foglyok kiszabadítása, a német fejedelemségek megszüntetése, munkás- és katonatanácsok megválasztása gyárakban, üzemekben, laktanyákban, a kormányhatalom átvétele a munkás- és katonatanácsok által, azonnali kapcsolat létrehozása a nemzetközi proletariátussal, mindenekelőtt az orosz munkás-paraszt állammal.

A végrehajtó bizottság ülésével szinte egyidőben a szociáldemokrata párt vezetői és üzemi funkcionáriusai is megbeszélést tartottak. A berlini üzemek szociáldemokrata bizalmi férfiai kijelentették, hogy a munkásokat a másnapi akcióktól visszatartani többé nem tudják. Scheidemann erre legalább azt kérte, hogy a munkásokat reggel 9 óráig tartsák vissza a gyárakban, mivel remélhető volt a császár lemondása hírének erre az időpontra való megérkezése. A jelenlevő bizalmiak a kérés teljesítését nem garantálták.

Valóban: november 9-én kora reggel a berlini munkásság már hatalmas tömegekben eltele az utcákat és a gyárakat, az üzemeket, házakat a forradalom vörös zászlajával lobogózta fel. A munkások többbezzres tömege a városközpont felé igyekezett. Élükön kiel matrózok, spartakisták, közöttük Karl Liebknecht és társai haladtak. A tömeg a császári palota, a birodalmi gyűlés és a birodalmi kancellária épülete felé közeledett.

A munkások tüntetésének egy ideig semmi sem állt útjában. Az államrendőrség eltűnt az utcákról, a „rend fenntartására” kivezényelt naumburgi és lübbeni vadászaljakulatok a tömeghez csatlakoztak. Őket követték a Sándor carról elnevezett kaszárnya katonái, majd a helyőrség számos egyéb alakulata. Az első ellenállás a császári gárda kaszárnájánál mutatkozott. Munkások és katonák azonban — mintegy háromezren — rövid tűzharc után elfoglalták a laktanyát és tornyára kitűzték a forradalom vörös zászlaját. A győzelme tudatában megerősödött tömeg ellen a Chaussee strassén levő Maikäfern kaszárnából újabb provokációt követtek el: tisztek parancsára sortűz dördült, amely két AEG mun-

kást nyomban megölt és halálosan megsebesítette E. Habersaathot, a berlini forradalmi ifjúsági szövetség egyik vezetőjét.

A sortűz ellenére a tömeg együtt maradt és feltartóztathatatlanul áradt Berlin központja felé.

Már dél felé járt az idő, amikor a szociáldemokrata párt központi lapjának, a Vorwärts-nek a szerkesztőségében a párt vezető funkcionáriusai, egyetértve Otto Wels ama döntésével, hogy a szociáldemokrata bizalmiak álljanak a tömegek élére, ha már visszatartani nem tudják őket, megalakították a „munkás- és katonatanácsot”, amely nyomban kiadott röplapjában általános sztrájkra és tüntetésre hívott fel, s egyben közölte: „a mozgalom a Szociáldemokrata Párt és a Független Szocialista Párt közös vezetése alatt áll”. A régi szociáldemokrata manőver: „együtt üvölni a farkasokkal”, ezúttal is megismétlődött.

A sok tízezer főre megnövekedett, munkásokból és katonákból álló tömeg egyre közeledett a birodalmi kancellária épülete felé, ahol Miksa kancellár mind türelmetlenebbül várta a Spa-i főhadiszállásról a császár lemondásának hírért. A telefonkészülék azonban némán hallgatott. Helyette az utcán hömpölygő tömeg fenyegető jelszavai hallatszottak. A feszült várakozást Scheidemann megjelenése szakította félbe. A kormány általános megrökönyödésére Scheidemann benyújtotta lemondását az államtitkári tisztről. Lépését nem indokolta meg különösebben, de mindenki tudta, hogy Scheidemann pártja megbízásából járt el. A szociáldemokrata párt ekkor már a felvonuló tömegek vezérének pózában tetszelgett, s nem akart Miksával osztozni az előbb-utóbb ölébe hulló hatalmon. Miksa viszont volt annyira tapasztalt politikus, hogy a szociáldemokrata lépés jelentőségét a nagytőkés-nagybirtokos osztályszövetség érdekéből helyesen mérje fel, így utolsó manőverével a monarchia megmentésén, illetve a forradalom „kanalizációjának nagy művén fáradozó” szociáldemokráciát erősítette. Még nem volt 12 óra, amikor Miksa önhatalmúlag kiáltványt fogalmaztatott meg a császár és a trónörökös azonnali lemondásáról és a birodalmi kancellári tisztt Ebert kezébe való átadásáról. A kiáltvány ugyanakkor kilátásba helyezte egy törvényhozó nemzetgyűlés mielőbbi összehívását az általános, titkos és egyenlő választójog alapján, amelynek első feladatát Németország jövőendő államformájának eldöntésében jelölte meg.

Alighogy Miksa kiáltványát átadták a távirati irodának, Eberttel az élen a többségi szociáldemokrata párt csaknem teljes vezérkara is megjelent. Ebert ünnepélyes hangon jelentette ki: tekintettel az előállott helyzetre, a szociáldemokrata párt követeli a kancellári tisztség, valamint a berlini katonai körzetparancsnokság átadását. Miksa a követelésre egyelőre nem válaszolt, de nem is mondott ellent. Helyette Conrad Haussmann tett fel néhány kérdést Ebertnek, mindenekelőtt azt, hogy a követelés teljesítése után lehetősége van-e a szociáldemokrata pártnak a tömegek kézben tartására? Scheidemann, Ebertet megelőzve, a teljes bizakodás hangján válaszolt. Ezután már csak néhány részletkérdés tisztázása maradt hátra, ami különösebben hosszabb időt nem vett igénybe. Amikor a Wolff távirati iroda Miksa kiáltványát éppen ország-világ tudomására hozta, a badeni nagyherceg, a „népkormány” elnöke, a szociáldemokrata párt vezérének átadta a kancellári tisztséget. E látszólag jelentéktelen esemény azután nem csak a német, hanem az európai történelemnek is végzetes aktusává nőtte ki magát.

Miksa kiáltványát Ebert felhívása követte, amit a volt „népkormány” tagjai, Haussmann és H. Landsberg fogalmaztak meg. A felhívás az alábbi bejelentést tartalmazta: „Polgártársak! Az eddigi birodalmi kancellár, Miksa badeni nagyherceg, valamennyi államtitkár (kormánytag) egyetértésével nekem adta át a birodalmi kancellári ügyek intézését.” A felhívás a következő szavakkal zárult:

„Nyomatékosan arra kérlek benneteket, hagyjátok el az utcákat! Őrizzétek meg a nyugalmat és a rendet!” Egy másik felhívásban Ebert felszólította a hatóságokat, állami tisztviselőket, maradjanak a helyükön és támogassák az új kormányt. Végül egy harmadik felhívás bejelentette: a szociáldemokrata párt átvette a kormányügyek intézését és javaslattal fordul a Független Szocialista Párthoz, lépjen be a kormányba. Közölte továbbá a nemzetgyűlési választások elhatározott szándékát s leszögezte a magántulajdon védelmét.²⁰

Az eberti felhívásnak a munkás és katonatömegek nem tettek eleget: nem üritették ki az utcákat és nem mentek haza. Sőt a forradalmi akciók sorozatát hajtották végre: elfoglalták a rendőrség épületét, a főpostát, a Wolff-féle távirati irodát, a városparancsnokságot s több mint 600 politikai foglyot kiszabadítottak. Berlin utcáin felfegyverzett matrózokkal, katonákkal, munkásokkal teli autók robogtak. A tisztek rangjelzéseit, váll-lapjait leszaggatták, a császárság jelvényeit az épületekről leverték. Az emberek vörös kokárdákat tűztek a mellükre, vörös szalagot a sapkájukra, karjukra. A forradalom ünnepelt: katonák, munkások mámoros éneke, kirobbanó jókedve, a győzelmet köszöntő díszlövései uralták az utcákat.

A birodalmi kancelláriáról a Reichstagba (ebédelni) igyekvő Scheidemannt ugyancsak elkápráztatta a látvány. Gondolataiba merülve kanalazta levesét, amikor elvtársai váratlanul megrohanták: „Fülp, azonnal jönnöd és beszélned kell, Liebknecht ki akarja kiáltani a szovjet-szocialista köztársaságot!”²¹ A „császár-szocialista” Scheidemann „aki már külsejében is régen kinőtte a proletár osztályálláspontot”, abbahagyta az evést és párhívei buzdítására a Reichstag egyik ablakának erkélyére lépett. Majd, ahogy csak erejéből tellett, az épület előtt ácsorgó tömeg felé kiáltott: „A Hohenzollernek lemondtak... éljen a szabad német köztársaság!”²²

Nem sokkal utána Ebert — magából kikelve — vonta felelősségre Scheidemannt. „Ki hatalmazott fel téged erre a lépésre?” — kérdezte tőle felindultan. Ebert még mindig a monarchia megtartásának álláspontján állt s csak később enyhült meg, amikor Scheidemann lépésének hasznosságát felismerte.

Erre nem kellett sokáig várnia. Délután 4 órakor Liebknecht valóban kikiáltotta a szocialista köztársaságot a császári palota erkélyéről. „A mi feladatunk nem ért véget” — mondta. „Minden erőnket latba kell vetnünk, hogy a munkások és katonák államát felépítsük és megteremtsük a proletariátus új állami rendjét, a mi német és más országbeli testvéreink békéjének, boldogságának és szabadságának rendjét! Aki közületek a szabad szocialista német köztársaság és a világforradalom megvalósulását akarja, emelje esküre a kezét!” Ezer és ezer kéz lendült magasba, kiáltások zúgtak: Éljen a köztársaság! Éljen annak első elnöke, Liebknecht!²³

Liebknecht ezután a Reichstag épületébe sietett, ahol a Független Szocialista Párt vezetőit nagy gondban találta. (A Spartakisták szervezetileg a Független Szocialista Párthoz tartoztak, bár önállóságukat megtartották.) „Hol volt idáig?” — förmedt rá E. Barth. „Mi a kormány megalakításáról tárgyalunk.” „Hol voltam?” — válaszolta Liebknecht — „az utcán, a proletárok között, ahová tartozom!”²⁴ Barth közölte, hogy Scheidemann vezetésével megjelent náluk a szociáldemokrata párt küldöttsége és felszólította őket a kormányba való belépésre — Liebknechttel együtt.

20 Dokumente und Materialien... Reihe II. Bd. 2. 333. o.

21 Der Spiegel, 22. Jg. 1968. 122. o.

22 Ph. Scheidemann: Der Zusammenbruch. 213. o. és J. S. Drabkin: Die Novemberrevolution 1918 in Deutschland. 157. o.

23 Vossische Zeitung, 1918. november 10.

24 J. S. Drabkin: Die Novemberrevolution 1918 in Deutschland. 158. o.

Liebknecht azonnal feltételeket állított fel. Hajlandó belépni a kormányba, mondta, ha az a német szocialista köztársaság kormánya lesz, ha a törvényhozó és végrehajtó hatalom a munkás- és katonatanácsok kezébe megy át, s valamennyi polgári politikus kilép a kormányból. A szociáldemokrata párt válaszában kijelentette: *elvileg* ő is a szocialista köztársaság alapján áll, „de a nép már az alkotmányozó nemzetgyűlés mellett döntött”. Továbbá: „a munkás- és katonatanácsok hatalma egy osztály egy részének diktatúráját jelentené, ami szemben áll a demokrácia alapelveivel”. A polgári politikusok eltávolítását pedig a „népélemezés” sínylené meg.

Liebknecht természetesen megtagadta a kormányban való részvételt. Nem úgy a Független Szocialista Párt vezetői: az időközben Kielből hazaérkezett H. Haase vezetésével (és Liebknecht kizárásával) megkezdődtek a tárgyalások az Ebert-kormányba való belépésről.

Este 10 órakor a birodalmi gyűlés vörös zászlókkal feldíszített üléstermében megnyílt a berlini munkás- és katonatanácsok első közös ülése. A megnyitót E. Barth mondta, a független szocialisták balszárnyának vezetője, egyben a berlini nagyüzemek forradalmi bizalmi férfiainak elnöke. Utána a szocialista R. Müller emelkedett szólásra. Beszéde után kitört a teljes zűrzavar, a többségében párton kívüli katonák hangja elnyomta a munkásokét. Az ülés menete híven tükrözte az emberek fejében levő zűrzavart, a forradalom céljának, feladatainak tisztázatlanságát. Mily keserves is volt látni egy valóban forradalmi munkaspárt hiányának szomorú következményeit!

Az ülés végül határozathozatallal ért véget, mely szerint november 10-én minden üzemben és laktanyában megválasztják a munkás- és katonatanácsok küldötteit, akiknek még aznapi feladatává teszik az „ideiglenes kormány” megválasztását. A nagy aktus színhelyeül egyhangúlag a Busch cirkuszt jelölték ki.

A forradalom Berlinje ezután álomra hajtotta fejét. Nagy nap után hunytak ki a fények: november 9-ével teljessé vált a német nép forradalma, amely véget vetett az imperialista háborúnak és elsöpörte a Hohenzollern császárságot. A forradalom győzelmével a kormány a szociáldemokrata párt kezébe került, amely a Független Szocialista Pártban, elsősorban annak jobbszárnyában, azonnal szövetségest keresett a spartakistáktól, s „mindenféle forradalmártól való megszabadulás” reményében.

Ezt a szociáldemokrata taktikát a forradalom győzelmét kiharcoló munkás- és katonatömegek nem ismerték fel. Nem kis szerepet játszott ebben az a körülmény, hogy a spartakistáknak, általában a német munkásmozgalom balszárnyának tömegkapcsolatai, szervezetei eltörpültek a szociáldemokrata párt évtizedek alatt kiépített hadállásai és szervezettsége mellett. Így történhetett meg azután az, hogy november 10-én a Busch cirkuszban lezajló események a szociáldemokraták taktikájának győzelmét hozták: Liebknecht és más becsületes forradalmárok erőfeszítései ellenére a forradalom kormánya, amely az orosz példa nyomán Népmegbízottak Tanácsának nevezte magát, 6 szociáldemokrata és 6 független szocialista minisztere révén gyakorlatilag a forradalom esküdt ellenségeinek, Ebertnek és társainak kezébe csúszott át, csakúgy, mint a berlini munkás- és katonatanács. S mindez azzal az ideológiai szemfényvesztéssel, hogy a „testvérharcnak” véget vetettek, s „megteremtették a szocialisták egységét”.

Az Ebert—Haase kormány november 12-én megjelent „kormányprogramja”, bár bevezetőjében megígérte, hogy célja a szocialista program megvalósítása, valójában nem tartalmazott szocialista programot. Ellenben kijelentette: „a kormány fenn fogja tartani a rendezett (értsd: kapitalista) termelést és minden támadás ellen meg fogja védeni a magántulajdont”.²⁵

Az Ebert—Haase kormány programját megalégedéssel fogadta a Hindenburg—Groener-féle hadvezetőség is, amely a berlini eseményekkel egyidőben a legnagyobb akadályt távolította el a „német újjászületés útjáról”: ügyes manőverezéssel „önkéntes száműzetésbe” hajszolta a lemondott császárt.

A császár menekülése

November 9-én délután Spa-ban Miksa kancellár „önhatalmú” bejelentését felháborodottan tárgyalták a császári villa valamennyi termében. II. Vilmos környezete újból ostrom alá vette a főhadiszállás tábormegjait: nem volna-e mégis lehetséges válogatott hadosztályokkal a háterszág ellen fordulni és az „egész forradalmár bandát” Miksával, Eberttel, Scheidemannel, Haaseval, Barthtal és Liebknechtrel egyetemben kardélre hányni? A hadművelési osztály vezetője, J. v. Stülpnagel vezérkari őrnagy lehűtötte a kedélyeket: megismételte a november 8-án eddig befutott jelentéseket, amelyek szerint a 2. gárdahadosztály, e különlegesen kiképzett elit alakulat, amelynek feladata Berlin visszafoglalása lett volna, megtagadta a parancsot. „Ferenc császár” elnevezésű ezrede, majd a „Sándor cárról” elnevezett ezrede követelte azonnali hazaszállítását. Más alakulatok kijelentették: „nem fogunk honfitársainkra löni”. Egyéb jelentések elmondták, hogy a Berlinbe vezető vasútvonalakat Kölnnél, Hannovernél és más városoknál forradalmár matrózok és katonák lezárták. Az elmondottak alapján Groener ismételtlen leszögezte: „a háterszág elleni támadás terve egyszerűen kivihetetlen”.²⁶

Mindezt újólag közölték a császárral, aki a jelentéseket teljes apátiába süllyedve vette tudomásul. Tanácsadói ekkor azt javasolták, formálisan tiltakozzon Miksa „önhatalmú tette” ellen, majd Hindenburg tábornagy óvatosan szóba hozta a „svájci vagy hollandiai utazást”. Szavait alátámasztandó „félénken megjegyezte”, hogy a császár testi épségéért felelős és a császári villa környékén elhelyezett Rohr-féle rohamzászlóalj megbízhatósága is kétséges, s ő, „legfőbb urának és parancsolójának leghűségesebb tábormagya”, semmiféle felelősséget vállalni nem tud.

A megrémült II. Vilmos ezt követően különvonatán keresett menedéket. Mielőtt erre sor kerülne, a császár a külföldre menekülés tervét határozottan visszautasította, majd váratlan fordulattal ismét előhozta a háterszág elleni megtorló hadműveletet. — Mindenki hallgatott és másfelé nézett. — II. Vilmos a következő percekben elcsukló hangon tudomására hozta alattvalóinak: továbbra is porosz királynak tekinti magát, s a hadsereg főparancsnokságát átadja Hindenburgnak. Majd gyűlöletteljes pillantást vetett Groenerre és megvetően „hozzávégtá” az alábbi szavakat: „Ön württembergi generális, s mivel többé már nem vagyok császár, semmi közünk egymáshoz!”²⁷ Ugyanezt kapta Scheer admirális is. II. Vilmos végül dühödten sarkon fordult és faképnél hagyta a társaságot.

Amikor délután 5 órakor Hindenburg és Groener elhagyták a császári villát, hogy a főhadiszállás épületébe menjenek, a császár már „áttelepült” különvonatára.

Hindenburg és Groener különösebb érdeklődést nem mutatott a császár soron következő tette iránt. Fél 8-kor megjelent náluk Plessen vezérezredes azzal a közléssel, hogy a császár még az éjjel Hollandiába távozik. Majd a döntés visszavonásáról is hír érkezett. Hindenburg mindezt azzal nyugtázta, hogy öreg korára való hivatkozással nyugovóra tért és megtiltotta, hogy bárki is zavarja őt —

²⁶ Gutsche—Klein—Petzold: Von Sarajewo nach Versailles. 345. o.

²⁷ W. Groener: Lebenserinnerungen. 465. o.

beleértve magát a császárt is. Hindenburg és Groener javában az igazak álmát aludta, amikor az idegösszeomlás határáig eljutott II. Vilmos az önkéntes száműzetésbe vonulás mellett döntött és november 10-én reggel 5 órakor különvontán átlépte a holland határt.

A menekülés diplomáciai előkészítését előző nap délután Hintze végezte el. A császári környezet azért döntött a monarchikus (királyi) Hollandia mellett, mert a „liberális” Svájci Köztársaság földje veszedelmes lehetett volna a bukott császár számára.

A „trónjától megfosztott és száműzetésbe kergetett” császár és környezete Hindenburgot és Groener később felségárulással és dezertálással vádolta. Maga az agg Hindenburg, már a császár távozásának napján kísérletet tett a későbbi vádak megelőzésére: reggel 9 órakor „feldúltan kutatott az után a személy után, aki urát erre a lépésre bírta”. Majd „a fájdalom és gyász hangján siratta urát és parancsolóját”. Groener viszont nem tartotta szükségesnek az ilyen színészkedést, bár évekkal később ő is tagadta, hogy a császár száműzetésében bármilyen szerepet játszott volna.

A történelem ítélete más. Az utolsó Hohenzollern császár letűnése Hindenburg és Groener gondosan kitervelt akciójának eredménye volt. Tettükkel az egyik legnagyobb akadályt távolították el a burzsoá német köztársaság útjából.

A forradalom csakhamar a feledés homályába taszította a Hohenzollern császár száműzetésének óráit. A Hindenburg—Groener-féle hadvezetőségnek sokkal nagyobb feladatra kellett felkészülnie. A fegyverszünet bármi áron történő megkötésével először is vissza kellett nyerni a hadsereget és a forradalmi háttországtól annyira izolálni, hogy az ne kaphasson támogatást a forradalmi eszméktől megfertőzött frontkatonaságtól. Majd rendbe kellett szedni ezt a hadsereget és „egészséges magvával” hátba támadni a forradalmat, amelynek megfékezésére, más szavakkal a tőkés társadalmi rend megmentésére, november 9-ének éjszakáján Groener és Ebert véd- és dacsövetségére lépett.

A Compiègne-i fegyverszünet

A német fegyverszüneti delegáció útja Foch tábornagy főhadiszállására nem bővelkedett különösebb izgalmakban. Bár az elindulás után a delegáció vezetőjét szállító személygépkocsi defektet kapott, a francia vonalakat este 7 óra tájban mégis sikerült elérni. A delegáció ezután vonatra szállt s az éjjeli órákban Compiègne-be érkezett.

Erzbergernek teljes felhatalmazása volt a fegyverszünet aláírására még abban az esetben is, ha a feltételek rendkívül kemények lesznek. Ez utóbbiakkal kapcsolatban a német küldöttségnek nem voltak illúziói; tudták: a háborút elvesztették és a győztes antant-imperializmus irgalmatlanul benyújtja nekik a számlát. Remélték azonban, hogy bizonyos könnyítéseket sikerül elérniök. Erre vonatkozólag a német küldöttség hatásos ütőkártyával rendelkezett: a bolsevizmus németországi veszélyével.

A német delegációt a győző pózban tetszelgő Foch tábornagy szalonkocsijában e szavakkal fogadta: „Miért jöttek ide az urak? Mit akarnak tőlem?” Erzberger zavartan válaszolt: „A fegyverszüneti feltételekért”. „Oh, nekünk nincsenek feltételeink — mondta Foch —, nekünk nagyon jól megy a háború!” „De nekünk *sükségünk van az Önök feltételeire!*” — válaszolta ingerülten Erzberger. „Az más! — felelte Foch — akkor megkaphatják!”²⁸

A kapott feltételek a győztes antant és amerikai imperializmus kérlelhetetlenségét mutatták a legyőzött, vesztes német imperializmussal szemben. A német delegáció nem egy tagja az azonnali visszautasítás álláspontjára helyezkedett, Erzberger azonban Hindenburg és Groener parancsához tartotta magát: nem szállt vitába, nem fenyegetőzött az elutazással, hanem megpróbált engedményeket, enyhítéseket kicsikarni. Érvelésének ütőkártyája az antant bolsevizmustól való rettegése volt: szinte mindegyik feltételnél a bolsevizmus várható németországi győzelmével példálózott, amennyiben azokhoz a szövetségesek ragaszkodnak.

Erzberger szavai nem maradtak hatástalanok: a berlini forradalmi események miatt nyugtalanzkodó szövetséges kormánykörök hozzájárultak néhány enyhítéshez. Így pl. az eredetileg követelt 30 000 gépfegyverből 5000 darabot a német hadvezetőség kezében hagytak „a belső rend helyreállításához”. A bolsevizmustól való félelem diktálta a német csapatok szovjet-orosz, ukrán, belorusz és egyéb keleti területeken való maradását, nemkülönbön élelmiszerszállítmányok kilátásba helyezését a „nem bolsevista Németországba”.

Erzberger az aláírás előtt rádión kérte ki a hadvezetőség hozzájárulását. Spamban úgy vélték, Erzberger Fochnál az adott helyzetben többet nem érhetett el. Ugyanez volt a véleménye Berlinben Ebertnek is. Így Erzberger november 11-én aláírta a Compiègne-i fegyverszünetet.

A fegyverszüneti okmány előírta:

1. Belgium és Franciaország megszállt területeinek, illetve Luxemburg és Elzász-Lotharingia 15 napon belüli kiürítését.
2. 5000 löveg, 25 000 gépfegyver, 3000 aknavető, 1700 vadász- és bombázó repülőgép átadását.
3. A Rajna bal (nyugati) partján levő német területek, továbbá a Mainz, Koblenz és Köln városoknál levő Rajna jobb parti hídfők kiürítését és a szövetségesek által történő megszállását.
4. 5000 mozdony, 150 000 vasúti kocsis és 5000 tehergépkocsis kiszolgáltatását.
5. Valamennyi tengeralattjáró és nagy tengeri flottahajó átadását szövetséges vagy semleges kikötőkben.
6. A breszt-litovszki és bukaresti békék hatálytalanítását.
7. A volt Osztrák—Magyar Monarchia, Törökország és Románia területén levő német csapatok kivonását.
8. S végül: a szövetséges tengeri blokádnak fenntartását.

A rendkívül súlyos feltételek ellenére a hadvezetőség az ellenség magatartásában számos olyan kedvező jelet látott, amely a németországi belső politikai fejlődés, nemkülönbön a vesztes német imperializmus megmentése szempontjából optimista reményeket ébresztett. A hadvezetőség körében uralkodó hangulatot az ott tartózkodó Hintze Berlinbe küldött távirata fejezte ki legjobban: „Küldötteink a tárgyalások alkalmával megállapították, hogy az ellenség rendkívül fél a bolsevizmus Németországban való meggyökerezésétől és hogy az ellenség bevonulna hozzánk, amennyiben a bolsevizmus hatalomra jutna. Azok az engedmények, amelyeket küldötteink az élelmezés terén elértek, kizárólag annak hangsúlyozásával születtek meg, hogy különben a bolsevizmus nálunk uralomra törne.”²⁹

Az oroszországi események, nemkülönbön a szocialista forradalom németországi győzelmétől való félelem végül is arra ösztönözte a szövetséges nyugati hatalmokat, hogy a katonailag megvert német hadseregnek a hadvezetőség ál-

²⁹ Gutsche—Klein—Petzold: Von Sarajewo nach Versailles. 348. o.

tal oly régen követelt fegyvernyugvást megadják és a tárgyalások elhúzásának mellőzésével annak teljes szétesését elkerülik. Ennek hangsúlyozása már csak azért is fontos, mert a szövetségesek vitathatatlanul abban a helyzetben voltak, hogy a háború további elhúzásával a német imperializmus teljes összeomlását bevárják. Ezt azonban nem tették meg: a német imperializmus katonai és politikai meggyengítése nagy céljának elérése időpontjában hagytak számára annyi erőt, hogy az a német munkásmozgalom forradalmi szárnyával szembe fordulhasson és előkészítse szövetségeseivel, a szociáldemokrata vezetőkkel együtt, a német forradalom halálos ítéletét.

A nyugati imperialisták magatartását a saját belpolitikai helyzetük is erőteljesen motiválta: a háború nélkülözéseibe és szenvedéseibe belefáradt néptömegek fékentartása szükségelte a békét, amely egyben leplezhette imperialista háborújuk hódító, rabló jellegét, amellet, hogy a béke tette lehetővé számukra a győzelemmel kiharcolt zsákmány elosztását.

A Compiègne-i fegyverszünet, a német imperializmus volt csatlósaival kötött egyéb fegyverszünetekkel együtt, véget vetett a világháborúnak, az emberiség történelme addigi legnagyobb háborújának.

Ha az aláírás pillanatában milliók lelkéből a megkönnyebbülés sóhaja szállt is fel, a fegyverek elhallgatása nem tudta feledtetni az imperializmus szörnyű háborújának több mint 8 millió katoná, és csaknem 12 millió polgári halottját, ennél is jóval több rokkantját, nyomorékká vált szerencsétlenjét s az anyagi javak mérhetetlen pusztulását.

Összeesküvés és hadüzenet a forradalom ellen

Még folytak az imperialista világháború utolsó csatározásai, amikor a Hindenburg—Groener-féle hadvezetőség máris a forradalom leverésének „grandiózus” hadműveletébe fogott. A hadvezetőséget egy pillanattig sem lehetett azzal vádolni, hogy a forradalom jelentőségét a nagytőkés—nagybirtokos osztályszövetség imperialista rendszerének léte vagy nem léte szempontjából nem ismerte volna fel. Ugyanúgy tisztában volt annak nemzetközi hatásával is. A német forradalom a legnagyobb antiimperialista forradalmi tömegmozgalom volt Európában a Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta, amely — a munkásosztály vezetésével — szocialista forradalomba való átnövés lehetősége előtt is állt. Ez az objektív feltételek mellett attól függött, hogy a szocialista forradalmi erők létre tudják-e hozni azt a belsevik típusú munkáspártot, amely a munkásosztályt és szövetségeseit erre a feladatra szervezi, vezet és győzelemre viszi. 1918 november elején úgy tűnt, hogy ilyen párt megteremtésének és a szocialista forradalom győzelmének feltételei mindinkább megérnek. A német uralkodó osztályok és kiszolgálóik szemében a K. Liebknecht és a R. Luxemburg vezette Spartakus Szövetség azonnal a proletariátus forradalmi pártjának minősült, tevékenysége pedig a szocialista forradalom előkészítésének tényével azonosult.

Az imperialista tőkés-nagybirtokos osztályuralom megmentésének parancsoló szüksége készítette Groener tábornokot arra, hogy november 10-ének estéjén ellenforradalmi harci szövetséget ajánljon fel Ebertnek a forradalom megállításaért és a „bolsevizmus veszélyének kiirtásáért”. Groener, aki egyre nyíltabban hangoztatta az érdekezéssé a szociáldemokraták vezette kormánnyal, s le nem becülhető energiával győzködte a monarchista-militarista tábornokokat a „demokratikus köztársaság” támogatására, a Spa-i főhadiszállásról telefonon felhívta Ebertet és közölte vele: a hadsereg kormánya rendelkezésére áll, amelynek fejében Hindenburg és a tisztikar elvárja a kormány segítő készségét a hadsereg fegyelmének és rendjének fenntartásában. „A tisztikar egyben követeli

a bolsevizmus leküzdését, s erre bármikor bevetésre készen áll.” „Ebert elfogadta az általam felajánlott szövetséget... Ettől kezdve minden áldott este a birodalmi kancellária és a hadvezetőség közti titkos telefonvonalon megbeszéljük a szükséges intézkedéseket. A szövetség bevált” — írta később Groener emlékirataiban.³⁰

A szövetség létrejöttéről Hindenburg másnap szerzett tudomást és azzal meszemenően egyetértett. Helyeslése érthető volt, mivel tudta, hogy a reakciós porosz tisztikar és a hadsereg átmentéséről van szó az „új demokratikus” államba, akiket sem Ebert, sem elvbarátai nem nélkülözhettek a „bolsevizmus elleni harcban”. November 11-én Ebert táviratot intézett a hadvezetőséghez, amelyben egyetértett a hadsereg fegyelmének és rendjének fenntartásával és a szükséges intézkedések meghozatalát Hindenburg tábornagy belátására bízta. Másnap újabb távirat érkezett Eberttől: Ebben — Hindenburg kérésére — kijelentette: „a tisztek jogai sérthetetlenek és a hadseregben létrejött katonatanácsok feladata a tiszt és a katona közötti bizalom fenntartása, az élelmezés és szabadságolás ügyeibe való beleszólás úgy, hogy ezáltal a rendbontásnak és a lázongásnak eleje vételessék”.³¹

Nem kétséges, hogy Ebert fenti távirataival nagy segítséget adott a hadvezetőségnek a hadsereg „visszanyeréséhez” (amit a széteséstől a fegyverszünet aláírása mentett meg), továbbá a forradalom egyik legfontosabb harci szervének, a katonatanácsoknak a megsemmisítésére irányuló akciójához. Amikor november 14-én a hadvezetőség a belgiumi Spa-ból a Kassel melletti Wilhelmshöhebe teiepült át, elrendelte az ún. bizalmi hálózat kiépítésével a katonatanácsokban levő pozíciók megszerzését. Ezt követte a hadvezetőség kebelében a katonatanács felállítására Groener egyik altisztjének elnökletével. Hindenburg tábornagy meglepődéssel vette tudomásul saját katonatanácsa hódoló szavait, melyek a „hadsereg atyjának és a német jövő letéteményesének neveztek” és a hadseregnek kiadott parancsában kijelentette: „Mi mindnyájan arra törekszünk, hogy a mostani Ebert—Haase forradalmi kormány megszilárduljon és lelkesedéssel üdvözöljük az új alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását a hadsereg védelme alatt”.³²

E világos, nyílt beszéd messzemenően megnyugtatta a kormányt: a spartakisták „tanácsuralmi politikája” elleni harcban háta mögött tudta a hadsereget, elsősorban a hadvezetőséget. Az egymás kölcsönös erősítésének jegyében a kormány agitátorai még aznap végigjárták a berlini kaszárnyákat s demagóg szólamaikkal az ottani katonatanácsokat a spartakisták ellen sorakoztatták fel.

Groener ezekben a napokban figyelmét a nyugati frontról hazaözönlő hadseregre összpontosította. A legfontosabb feladatnak azt tartotta, hogy azok köteleikben maradva és a „bolsevista fertőzéstől megtisztítva” lépjenek át a Rajnát. Az így kézben tartott hadsereg mind a hadvezetőség, mind a kormány hatalmas erőtartalmát jelentette volna, amit a szocialista forradalmi erők szétverésében bármikor felhasználhattak.

A német határra érkező frontcsapatokat Groener különlegesen kiképzett agitátorai, az ún. „szérumspriccerek” fogadták, akik a hátországi eseményeket csak felületesen ismerő katonák előtt a novemberi forradalmat gyalázták és a „bolsevista anarchiát” a háborúvesztés egyetlen okának tüntették fel. Az agitátorok utána kezükbe ragadták a frontheadereg katonatanácsainak irányítását, úgyannyira, hogy azokat 1918 karácsonyáig teljesen szétzüllesztették. A Groener-féle szérumspriccerek által befolyásolt és félrevezetett katonatanácsok a Rajnán

30 W. Groener: Lebenserinnerungen. 467. o.

31 Uo. 468. o.

32 DZA Potsdam, RK Nr. 2485. Bl. 6.

átlépve nem egy esetben letartóztatták a helyi munkás- és katonatanácsokat, ami véres összetűzésekhez vezetett.

A német forradalom azonban még rendelkezett akkora energiával, hogy a Groener-féle aknamunkát semlegesítse, sőt visszaverje. A hadsereg — átkelve a Rajnán — csakhamar a forradalmárok hatása alá került és ha tömegében nem is vált azok szövetségésévé, azonnali felbomlásával megfosztotta a hadvezetőséget a forradalom gyors leverésének eszközétől.

Mindez azonban már a polgári demokratikus forradalom történetéhez tartozik.

*

Az elkövetkező hetek, hónapok eseményeire a Groener—Ebert ellenforradalmi szövetség nyomta rá bélyegét. A szocialista forradalmi veszély felszámolása, a polgári köztársaság stabilizálása, más szavakkal a háborút vesztett tőkés-nagybirtokos osztályrend megmentése a német történelem egyik legtragikusabb drámájában öltött formát, amely csúcspontját az 1919 januárjában kezdődő és a szociáldemokrata G. Noske irányította ellenforradalmi véres leszámolásban érte el.

A szocialista forradalmi erők, a munkásosztály és egyéb dolgozó tömegek legjobbjainak, köztük K. Liebknechtnek és R. Luxemburnak a lemészárlásában azok a tiszti elemek, majd különítmények játszották a legfőbb szerepet, amelyeket a Hindenburg—Groener-féle hadvezetőség bocsátott a „véreb” Noske rendelkezésére. A tiszti különítmények voltak egyben a weimari nemzetgyűlés őrtálló patrónusai is, ahol Ebertet a köztársasági székbe emelték és a burzsoá köztársaság alkotmányát törvényként elfogadták.

A levertek és megaláztak Németországa némán tűrte elnyomóinak „az idők szellemére formált” új államát, a weimari köztársaságot. A „bolsevista mételytől megszabadult tiszta demokrácia” az antant által meghagyott szuronyok árnyékában megkezdte tiszavirág életét. A nagy mű addig maradt fenn, amíg a nagytőke és a nagybirtok szükségesnek tartotta. Néhány év múlva, a német társadalom válságának újbóli kiéleződése tetőpontján, elsöpörte a fasiszta hatalomátvétel. E végzetes fordulat szentesítője pedig Hindenburg tábornagy volt, aki a junker-nagytőkés osztályuralom elkötelezettjeként 1918-ban habozás nélkül feláldozta a császárságot, 1933-ban pedig — mint köztársasági elnök — a weimari köztársaságot.

Мартон Фаркаш

ШПА — БЕРЛИН — КОМПЬЕНЬ, 1918

Резюме

Стратегическое поражение, нанесенное немецкой армии в августе 1918 года на западно-европейском фронте, а также сентябрьский прорыв войск антанты на Балканах побуждали военное руководство направить предложение о немедленном прекращении огня и мире. Решение этой задачи взяло на себя «народное правительство», сформировавшееся под руководством баденского великого князя Микша, одновременно с преобразованием полуабсолютистского правительственного режима в парламентарный строй. Всё это служило цели избежания революции в тылу и спасения монархии Гогенцоллернов посредством немедленного прекращения внешней войны и проведения революции сверху.

Нота с предложением мира, направленная в начале октября Вильсону, не оправдала надежд правящих кругов: началась так называемая дипломатическая (нотная) война, в ходе которой проигравший войну немецкий империализм оказался в положении «побежденного».

Однако всё это не могло предотвратить того, что по инициативе либерального капитала и крупных землевладельцев, стремившихся к соглашению с антантой, была создана конституционная монархия английского образца.

Кризис находящихся у власти классов сопровождался назреванием революции, цель которой состояла в создании демократической миролюбивой Германии. С восстанием моряков-вспыхнувшим в конце октября, революционный кризис перерос в революцию, которая смела монархию Гогенцоллернов.

В триумфальном шествии революции все попытки, направленные на спасение монархии, и в том числе на свержение с престола кайзера Вильгельма II, были обречены на провал. В результате усилий правящих кругов с революцией к власти пришла в свою очередь социал-демократия во главе с Эбертом и его кликой, которая для отражения угрозы социалистической революции заключила союз с преемником Людендорфа, генералом Гронером, обеспечившим поддержку против большевизма военного руководства и «здоровых» элементов армии. Победившая антанта также была согласна с пожертвованием монархии, так как установление более современной формы капиталистической эксплуатации, создание позднее веймарской республики оказалось полезным орудием для предотвращения «большевистской анархии», кроме того сделало также возможным и овладение трофеями победной войны. Это целеустремление антанты получило однозначную формулировку в Компьеньском соглашении о мире.

Márton Farkas

SPA—BERLIN—COMPIÈGNE, 1918

Resümee

Die im August 1918 an der Westfront erlittene strategische Niederlage, nicht minder der Durchbruch der Entente—Truppen auf dem Balkan im September haben die deutsche Heeresleitung bewogen, sofortigen Waffenstillstand zu beantragen und ein Friedensangebot abzusenden. Die Lösung dieser Frage hat die unter Führung des Grossherzogs Max von Baden konstituierte „Volksregierung“ auf sich genommen, und zugleich das halbabsolutistische Regierungssystem in ein parlamentarisches System umgewandelt. All dies diente dem Zweck, durch sofortige Beendigung des äusseren Krieges und die von oben durchgeführte Revolution einer Revolution des Hinterlandes zu entgehen und die Hohenzollern-Monarchie zu retten.

Die Anfang Oktober an Wilson abgesandte Friedensnote hat die Hoffnungen der herrschenden Kreise nicht verwirklicht, und es begann der sogenannte Notenkrieg. Im Zuge desselben ist der unterlegene deutsche Imperialismus an die Stelle des „besiegten“ getreten. All dies konnte auch der Umstand nicht verhindern, dass Ende Oktober auf Initiative des mit der Entente einen Ausgleich anstrebenden, liberalen Grosskapitals und Grossgrundbesitzes eine konstitutionelle Monarchie nach englischem Muster zustandekam.

Die Krise der an der Macht stehenden war vom Heranreifen der Revolution begleitet, deren Zweck die Schaffung eines demokratischen, friedliebenden Deutschlands war. Durch den in den letzten Tagen des Monats Oktober ausgebrochenen Marineaufstand ist die revolutionäre Krise in eine Revolution umgeschlagen, die die Hohenzollern-Monarchie hinwegfegte.

Im Siegeszug der Revolution sind alle Versuche, die Monarchie zu retten, so auch der Druck auf Kaiser Wilhelm II., abzudanken, mißglückt. Der Erfolg der Anstrengungen der herrschenden Kreise zeigte sich jedoch darin, daß die in der Revolution an die Macht gelangte Sozialdemokratie, an ihrer Spitze mit Ebert und seiner Clique, zur Vermeidung der Gefahr einer sozialistischen Revolution sich mit dem Nachfolger Ludendorffs, dem General Groener verbündete, der gegen den Bolschewismus die Unterstützung durch die Heeresleitung und die „gesunden“ Elemente des Heeres sicherte. Mit der Aufopferung der Monarchie war auch die siegreiche Entente einverstanden, da die Schaffung einer zeitgemäßen Abart der Ausbeutung, der späteren Weimarer Republik sich als geeignetes Werkzeug zur Abwehr der „bolschewistischen Anarchie“ erwiesen, und daneben es auch ermöglichte, die Beute des siegreichen Krieges in Besitz zu nehmen. Diese Zielsetzung der Entente wurde im Waffenstillstandsabkommen von Compiègne eindeutig konzipiert.